
VLADANA VELIČKOVIĆ

UDK 391.92(510)
392.37(510)

LOTOSOV CVET

I

Običaj vezivanja stopala

Ljudsko telo je fizički entitet nalik slikarskom platnu po kome kultura, u kojoj se ono razvija i živi, iscrtava šare svoje posebnosti. Kulturni relativizam konstruiše, između ostalog, i korporalni identitet jedne ličnosti kojoj se, odmah po rođenju, pripisuje i određeni rod. O tome koliko se takav kulturološki izum može prepoznati na ženskoj telesnosti govori i jedinstven, a s druge strane nesumnjivo univerzalan običaj vezivanja stopala.

Sve civilizacije poznaju svojevrsnu modifikaciju ženskog tela u ime lepote i ulepšavanja, nacionalnog i rodnog obeležja, kao i političko-religioznog stava. Tokom svoje istorije, kinesko patrijarhalno društvo proizvelo je specifičan oblik kulturne matrice, u čijem kontekstu se razvila i ova “notorna” praksa.

U malom, deformisanom stopalu preplitali su se elementi kineske erotike, mode, lepote, nasilja, bola, socijalnog statusa, rodne hijerarhije i nacionalnog stida. U početku fetišistički ekskluzivitet raskošnog dvora, a kasnije simbol osakaćene zemlje, slikalo je žensku inicijaciju, njeno odrastanje, bogatstvo i status, čast i identitet, rodnu i civilizacijsku pripadnost. Obavijeno bogatom tradicijom čutanja, mistifikovano i skrivano, u velikoj meri opresivno i subverzivno, kao jedno od osnovnih aspekata ženske kulture, predstavljalo je deo specifičnog nasleđa onih koje su vezivale, i onih kojima je stopalo vezivano.

S modernizacijom Kine, pod uticajem kineskih intelektualaca i zapadnoevropskih misionarskih organizacija, *san cun jin lian*¹ postaje znak divljaštva i feudalne

¹ “Troinčni zlatni lotos” bio je naziv idealno vezanog stopala, koje se u istoimenom romanu, autora *Feng Jicai*-a, fokusira kao “izum” uslovljen tipično kineskim afinitetima.

opresije žena. O njemu se progovara i piše. U očima “stranih đavola”, a zatim i u očima samih Kineza, jednom tako šarmantno i mirisno, postaje maligni deo nacionalnog organizma koji što pre treba odstraniti.

Iako iskorenjeno pre više od pola veka, malo stopalo ne prestaje da šokira svojom višeslojnom simbolikom. Moralna zapanjenost Zapada nad “opscenom i grotesknom transformacijom”, koji izgleda da uveliko zaboravlja bogatu korsetnu tradiciju Evrope i Amerike², s pravom se manifestuje kroz feminističku kritiku, ali i kritiku uopšte, koja ponekad odiše navodnom kolonijalnom superiornošću, i koja, u dobro poznatom evrocentričnom maniru, osuđujući kinesku istoriju, direktno, ali nesvesno, osuđuje i svoju.

Bilo da se govori o Kineskinji, koja se možda u jednom periodu svog života, usled atrofiranih donjih ekstremiteta, kretala puzeći na kolenima, ili o zgnječnim rebrima jedne Francuskinje, bez obzira na evidentnu kulturnu subjektivnost, zaključak je identičan. Ženski društveni (javni) angažman bio je, u najmanju ruku, ograničen, a “sloboda” njenog tela u velikoj meri sputana i skućena.

Običaj vezivanja stopala jedan je od oblika univerzalne prakse modifikovanja tela. Ona je za osudu, ali ništa više od one savremene koja obuhvata silikonske

² Nošenje korseta “kitove kosti” (*whale-bones corset*) uzrokovalo je gubitak svesti i pojavu raznih trbušnih, respiratornih i srčanih oboljenja.

implantacije, elongaciju ušiju, vrata i penisa, redukciju klitorisa, oblikovanje glave, vađenje rebra, tetovažu i pirsing, neudobne cipele s visokom potpeticom, liposukciju, kozmetičku hirurgiju, itd. Pitanje se samo nameće! Da li su standardi po kojima je nešto obeležno kao “lepo”, nešto što je urođeno i prirodno, ili nešto što je konstrukcija kulture u kojoj živimo?

Kada se detaljnije prouče okolnosti u kojima je običaj nastajao i atmosfera u kojoj se razvijao, ne može a da se ne primeti privilegovano mesto koje je vezano stopalo imalo u starom kineskom društvu. Naparfemisano i napuderisano, skriveno gamašnjama i ručnim vezom posebno spravljenih čarapa i cipela, umotano u veo mistike i magije, virilo je ispod slojeva odeće i izazivalo uzbuđenost i oduševljenje muške populacije. “Aura ovog ekskluzivnog fetiša nastala je iz prikrivene telesnosti malog stopala”³, koje se “čitalo” kao malo umetničko delo.

Sindrom “objektiviranog drugog” nije nešto što je nepoznato ni savremenoj civilizaciji. “Drugi pol”, kao večiti predmet društvenog objektiva, jedno je od osnovnih žarišta feminističke kritike uopšte. Žensko telo, u jeziku fiksirano kao “lepši pol”, limitirano granicama konstruisanog roda, postaje spektakl, performans i umetničko delo pred kojim publika uskliče. U tom smislu, kineski posmatrač je, posredstvom svog aktivnog (muškog) pogleda, projektujući svoju erotsku fantaziju na predmet posmatranja (žena/ pasivni pogled), učinio da malo stopalo postane najomiljeniji objekat kineske fetišističke skopofilije.

Traumatizovano ljudsko telo često je u isto vreme i lepo i ružno, i svakako senzacionalistički predstavljeno. Kao takvo, ono nepobitno privlači pažnju kon-

³ Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of Footbinding in Seventeenth Century China*, *Journal of Women's History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.prg/jwh/jeh8-4.html>).

zumenta čija se erotska žudnja projektuje u skladu s konvencijama društva u kome živi. Kako su civilizacijski varijeteti osobiti, tako su i transformacije tela različito interpretirane.⁴

U krajnjoj instanci, jedno je očigledno. U svakoj kulturi ideal ženske lepote oduvek je bio, i ostao, neraskidivo povezan s bolom i nasiljem. Brutalna alteracija tela ilustrovala je i ilustruje izvesnu pripadnost, “ispravno” ili “buntovničko” ponašanje, odobravanje ili kritiku društveno prihvaćenog morala. Tako se, u starom kineskom društvu, kroz transformisano stopalo pokazala i “umetnost življenja” jedne civilizacije. Ovako jedinstven “deformitet” u sebi je objedinio elemente kineske filosofije i religije, umetnosti i estetike, promišljanja o ishrani, seksualnosti i erotici, idealnom ženskom ugledu, kulturnom identitetu, politiku sprovođenja strogih načela i hijerarhiju konfucijanskog i neokonfucijanskog društva.⁵

Vezivanje stopala nije bio jednoobrazan i nepromenljiv proces, pa su se razlozi, tehnika i smisao običaja menjali u skladu s vremenom i mestom upražnjavanja. Zlatni lotos je imao različito značenje za ljude različitih nacionalnosti, društvenih statusa i roda. Stoga, i savremeno znanje o ovakvoj vrsti modifikovanja tela kao lokalnom običaju određenog vremena, zavisi od toga ko je i odakle dolazi istraživač/ica. Ono teško da može da bude objektivno.

Kao jedan od najznačajnijih događaja u životu kineske žene, vezivanje stopala savršeno je odgovaralo društvu koje je funkcionisalo na principima ortodoksne religije začinjene ideologijom patrijarhalnog poretka. Osnovni temelj ovako uređene države nije mo-

⁴ Osnovna razlika između evropskog i kineskog poimanja onoga što je trebalo da predstavi ideal ženske lepote, kako to Ling Yutang komentariše, ogleda se u tome što će npr. jedan Evropljanin u obrisima morskih talasa prepoznati savršenu žensku figuru, dok će jedan Kinez na vrlo tipičan način, u pokretima svoje odabranice prepoznati lagano talasanje vrbe na vetru.

⁵ Neokonfucijansko društvo je podrazumevalo revitalizaciju konfucijanstva u obliku zvanične državne doktrine, ponovno uspostavljanje sistema državnih ispita pomoću koga su birani zvanični službenici, reinterpretaciju klasičnih tekstova, strogu hijerarhijsku distinkciju, koja je primenjivana na sve sfere porodičnog i javnog života, jasnu razliku između inferiornosti i superiornosti, odgovore na pitanja uređenja ljudskog društva, i misao da društveni red i propisani sistem vrednosti jesu ono što čoveka ujedinjuje s univerzumom. Wm. Theodore De Bary, Wing-tsit Chan, Burton Watson, *Sources of Chinese Tradition* vol. 1, New York – London, 1960, pp. 455.

gla biti nijedna druga socijalna jedinica osim porodice, koja je veličala funkciju “mudre majke i korisne supruge”, vredne, čedne i skromne žene koja je delovala u “unutrašnjoj sferi”⁶. “U punom sjaju svoje ambivalentnosti, vezano stopalo služilo je da naglasi čednost supruge i erotični čar prostitutke i konkubine.”⁷ Nije smatrano ni besmislenim, a ni perverznim oblikom osakaćenog tela.

Običaj je bio “proizvoljan” i često praktikovan od strane majke, koja ga je smatrala sredstvom informisanja svoje kćerke o tome kako uspeti u “muškom svetu”.⁸ Transformacija mladog stopala definisala je momenat u kome se spoznala surova istina o završetku bezbrižnog ženskog detinjstva i početku odrastanja. Prva neprospavana noć, koja je pratila inicijalno vezivanje, kao da je probudila svest o onome što sledi. Žena je morala da se suoči s bolom, ogorčenjem, tugom, izolovanošću, usamljenošću i ograničenim životom u tzv. ženskim odajama. Ipak, ono što ju je “vezivalo” interpretiralo se kao obeležje njene lepote, elegancije, čudesnosti i mističnosti, što je moglo da joj obezbedi dobru udaju, a samim tim i život u privile-

⁶ Neokonfucijanska filosofija nalagala je da muškarci i žene treba da borave u različitim sferama, naime, žene u “unutrašnjoj” (*nei*), a muškarci u “spoljašnjoj” (*wai*) sferi. *Sima Guang* (1019. – 1085. g.), uticajni učenjak i istoričar *Sung* dinastije (960. – 1279. g.), opisuje idealni stepen razdvojenosti među polovima. U domaćinstvu treba da postoji striktna demarkacija “unutrašnje” i “spoljašnje” sfere, koje su odvojene vratima. Muškarac deluje u “spoljašnjoj” sferi, u javnosti; žena vodi poslove u “unutrašnjoj” sferi, u domaćinstvu. Danju, muškarci ne zalaze u privatne prostorije žena, koje ih ne napuštaju bez dobrog razloga. Kada žena napušta “unutrašnju” sferu, ona mora da pokrije lice. Muškoj posluži je zabranjeno da ulazi u “unutrašnju” sferu, osim u slučaju potrebe za popravkama ili u slučaju nepogoda (poplave, požari, pljačke itd.). Ako baš moraju da uđu, žene bi trebalo da ih izbegavaju, a ako je susret nemoguće izbeći, trebalo bi da pokriju svoje lice (rukavom, velom itd.). ženska posluga ne treba da ide van unutrašnje kapije bez dobrog razloga. U slučaju da mora da izađe, trebalo bi da pokrije svoje lice. Vrtar i stara posluga prenose poruke i stvari iz spoljašnje u unutrašnju sferu domaćinstva, i obrnuto, ali im se ne sme dozvoliti da ulaze u sobe i kuhinje po želji. *Topics in Premodern Chinese History, Chapter Eleven: Women & Men in Society*, (http://www.personal.psu.edu/faculty/g/j/gis4.PM-China/ch11_main.htm).

⁷ Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of Foot-binding in Seventeenth – Century China*, *Journal of Women’s History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.prg/jwh/jeh8-4.html>).

⁸ C. Fred Blake, 1994, pp. 677 (<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/whar.html>).

govanom gospodskom staležu. Savršeno oblikovano stopalo jedne dame, a ona je to uistinu i bila, pokazivalo je da je otmena, uljudna, dobro vaspitana, elegantna, prefinjena i uglađena. Ono je bilo simbol njene senzibilnosti i sofisticiranosti, ekonomske moći i društvenog statusa. Njime je bila zagarantovana finansijska sigurnost i materijalno blagostanje.

Mala stopala su bila “privilegija” žena *Han* nacionalnosti⁹ gradskih elitnih krugova, sve do sedamnaestog i osamnaestog veka, kada se praksa proširila i na seosku sredinu. Žene koje nisu vezivale svoja stopala najčešće su pripadale nacionalnim manjinama (npr. Mandžurke, žene Hakka naroda u *Guangdung* i *Fudian* provincijama¹⁰, žene Tanka naroda¹¹ itd.) i nižim klasama. U vreme strane dinastije *Ćing* (1644-1911. g.)¹², praksa postaje vrlo popularna, gubi simboliku ekstravagancije i luksuza, statusa i bogatstva, i prerasta u puku vulgarnost.

U jednoj Kini ima mnogo Kina. Njena ogromna teritorija obuhvata različite geografske oblike i raznovrsnu klimu. Diferencijacija severnog i južnog dela, pored ostalog, pokazala je i razliku između severnog i južnog modifikovanja stopala. Na severu, koji se odlikuje proizvodnjom suvih useva (pšenica, pasulj, razne vrste povrća, itd.), praksa vezivanja stopala bila je česta i popularna čak i među seoskim stanovništvom. Pored toga, severne granice Kine su, za razliku od južnih, trpele stalne varvarske invazije i napade, pa je izvesno da je popularnost običaja u ovom području bila srazmerna nastojanju da se označi demarkaciona linija između “civilizovanih” (lokalno stanovništvo) i “necivilizovanih” (strani “osvajajući”). S druge strane, na jugu, čija agrikultura podrazumeva proizvodnju pirinča, osakaćeno stopalo nije bilo previše popularno, a imale su ga samo žene elitnih porodica. Ovakva vrsta poljoprivrede podrazumevala je bosonogi rad

⁹ *Han* nacionalnost je većinska nacionalnost u Kini, nazvana po *Han* dinastiji (206. g. p. n. e. – 220. g. n. e.), u kojoj su postavljena osnovna načela konfucijanske države i kulture.

¹⁰ Hakka narod predstavlja posebnu etničku grupu, koja je s ponosom gledala na svoja “ogromna” stopala (<http://www.asiawind.com/hakka/>).

¹¹ Život na brodovima u *Guangdung* provinciji uslovio je da žene Tanka naroda imaju prirodna stopla.

¹² Mandžurska dinastija *Ćing* je u više navrata, bez uspeha, pokušavala da zabrani vezivanje stopala.

na vlažnim plantažama u kome je učestvovala i žena, čije potencijalno vezano stopalo u takvim uslovima nije bilo ni praktično, te ni poželjno.¹³

U gradskoj sredini, rekonstruisano stopalo kao da je bilo metaforično otelotvorenje teorije o razdvojenim sferama i podeli posla. U svojim ograničenim odajama, učeći o tzv. prirodnim vrednostima, lotosom vezana za patrijarhat, kineska žena je “svojevoljno” postala rob svog tela. Svilena čaura izvezena motivima jedne kulture formirala je narativnu strukturu o ženskom iskustvu, koje je bilo oblikovano tradicionalno kineskim poimanjem korporalnog diskursa. Karakter *shen* (telo) se odnosi na merljivu fizičnost pokrivenu odećom, ali i na osećajnu ličnost sa sopstvenom istorijom i subjektivnom svešću. U tom smislu, *san cun jin lian* je interpretiran kao telesni ukras, ali i označitelj određenih karakternih crta osobe koja ga je nosila.

Lepota je u velikoj meri društveni konstrukt, i zato su oblici njenog ispoljavanja, tokom istorijskih perioda različitih civilizacija, raznovrsni i brojni. Praksa konstruisanja zlatnog lotosa nesumnjivo se rodila kao produkt kineskog patrijarhata i moći muške seksualne želje, mašte i ukusa. Ipak, treba imati u vidu da je orijentalističko viđenje potlačene i osakaćene Kineskinje vezanih stopala previše uprošćeno.

Iz perspektive “emancipovane” žene, ona jeste bila žrtva mode i patrijarhalne vladavine, ali ništa veća od one savremene koja, čitajući modernu žensku bibliju, modni magazin, modifikuje svoje telo da bi povećala seksualnu privlačnost. S jedne strane, ova vrsta modifikacije jeste opravdana. Žena će se osećati bolje, možda će i zavoleti svoju telesnost, izgladnelu i opstalu na jednoj suvoj šljivi za večeru¹⁴, ali će i dalje nastaviti da živi u svetu koji će je zdušno prihvatiti samo ako se uklopi u šablon marketinške industrije i lica s TV ekrana.

¹³ Turner, 1997, pp. 450 (<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/whar.html>).

¹⁴ Virginia Woolf, *A Room of One's Own*, San Diego, Harvest / HBI, 1989.

II

Početak i kraj

Ne postoje pouzdani podaci koji bi odredili tačno vreme i mesto početka običaja vezivanja stopala. Imajući u vidu da je ozbiljno proučavanje zlatnog lotosa počelo tekstovima, crtežima i fotografijama devetnaestog i dvadesetog veka, od kojih većina pripada sferi kritike misionarskog zapada i kineskih revolucionara, podaci koji su dostupni ne moraju biti i pouzdani. Ipak, legende, spekulacije i pretpostavke o poreklu malog stopala brojne su i interesantne.

Narodna priča o *Či Nü*, devojci koja tka, i kravaru po imenu *Niu Lang*, jedna je od ilustracija legendarnog početka. Ne ulazeći u probleme analize mita, koji se konstruiše po gotovo univerzalno sadističkom šablonu, čija se protagonistkinja, kidnapovana žena, u nedostatku drugog izbora, nekim neverovatnim slučajem zaljubljuje u svog kidnapera, udaje i zasniva porodicu, evo priče:

Či Nü, jedna od sedam kćeri Boga kuhinje¹⁵, tkala je na nebu odeću namenjenu drugim bogovima i boginjama. Svoje slobodno vreme provodila je sa sestrama, uživajući u svežim vodama zemaljskih izvora i reka. Jednog dana, u blizini jedne takve reke, kravar *Niu Lang* je na ispašu izveo svoju magičnu kravu. Pošto mu je krava odala tajnu o obližnjim kupačicama, kravar je jednoj od besmrtnica ukrao svileni odoru bez koje nije mogla da se vrati kući. Tako je *Či Nü* ostala na zemlji. Kravar ju je uzeo za ženu, čime je i sam postao besmrtan. Tri godine je prošlo u sreći i blagostanju. No, strašno ljuti zbog toga što je zapostavila svoj nebeski posao, bogovi i boginje devojci naređuju da se vrati. Posle odlaska voljene žene *Niu Lang* pati, pa mu krava predlaže da se, nakon što ona ugine, uvije u njenu odranu kožu, čime će se

¹⁵ *Ču Žung* (zora) predstavlja božanstvo leta, sunca i juga. Plameni Car, kako se još nazivao, služio se vatrom i vladao drugom polovinom sveta. Ljudima je podario kalendar, akupunkturu i lekove od raznih trava. Prikazivan je u obliku životinjskog tela s ljudskom glavom, kako jaše na leđima zmaja. Poznat je i po imenu *Šen Nung* (Božanski zemljoradnik), za koga se verovalo da je izmislio plug, naučio ljude veštini zemljoradnje i upotrebi lekovitog bilja. Ovaj bog je imao volovsku glavu, a nazivao se još i *Jen Di*. Po nekim tumačenjima, božanstva *Jen Di*, *Šu Žung* i *Šen Nung* bili su jedno te isto božanstvo. S obzirom na veliki broj protivurečnosti u drevnoj kineskoj mitologiji, ovo tumačenje se ne može uzeti bez rezerve.

uspjeti do neba i sastati sa svojom suprugom. On to i čini. Njegova poseta nebu nije dobrodošla, pa majka *Či Nü*, kako bi sabotirala susret, povlači liniju koja postaje Nebeska reka (Mlečni put), a bračni par pretvara u dve razdvojene zvezde (Vega i Altair), jednu s jedne, a drugu s druge strane Mlečnog puta. Ipak, bračnom paru biva odobren sastanak jednom godišnje, sedme noći sedmog lunarnog meseca, kada raširena krila svih svraka i vrana prave uzan most nad Nebeskom rekom, kojim *Či Nü* korača do svog muža. Da bi učinila prelazak lakšim, svoja stopala je obmotala svilom.

Prvo delo koje je kompletno posvećeno vezivanju stopala¹⁶ za početak običaja uzima čak 21. v. p. n. e., kada je *Da Ju*, osnivač dinastije *Sia* (21. v. p. n. e. – 16. v. p. n. e.)¹⁷, za suprugu uzeo otelotvorenje duha lisice u obliku žene s malim stopalima.¹⁸ Verovalo se da je *Da Ji*, konkubina poslednjeg vladara *Šang* dinastije (16. v. p. n. e. – 11. v. p. n. e.), takođe bila duh lisice koju je nebo poslalo da uništi korumpiranu dinastiju. Jedini deo lisičijeg tela, koji nije mogao da se transformiše u ljudski oblik, bili su njeni mali papci (*xio tizi*). Koristeći se svojom domišljatošću, a ponajviše svojim životinjskim lotosima, skrivenim i šćućurenim pod slojevima platna, žena-lisica-duh postaje vladareva miljenica. Obzirom na okolnosti dvorskog života, u nadi da će zaokupiti kraljevu pažnju¹⁹, ostale članice dvora i same počinju da stvaraju sopstveni, ljudski lotos²⁰.

¹⁶ Tridesetih godina dvadesetog veka, autor *Yao Lingxi* piše *Cai fei lu* ("Zapisi o sakupljanju mirisa"). Objavljeno u 4 toma, delo obuhvata detaljnu istoriju modifikovanja i metode oblikovanja stopala, ilustracije i fotografije fetišističkog obožavanja cipele, kao i usmenu istoriju žena koje su praktikovale običaj.

¹⁷ Dinastija *Sia* nije istorijski potvrđena dinastija.

¹⁸ U kineskoj mitologiji duhovi lisica, a i same lisice, bile su oličenja demona i demonica. Lisica je mogla da se pretvori u ženu, koja se najčešće odavala naivnom, a ponekad i vrlo opasnom nestašluku.

¹⁹ Život ženskog dela kineskog domaćinstva ili dvora, bio je protkan mnogim intrigama i spletkarenjima, sve u cilju postizanja što višeg statusa u hijerarhiji porodice ili vladarske dinastije. Muževljeva ili vladareva naklonost bila je od neprocenjive vrednosti, i značila je dobijanje mnogih privilegija koje su olakšavale svakodnevicu i, u slučaju da je žena rodila muškog naslednika, obećavale neku bolju budućnost.

²⁰ Jedna od legendi pripoveda o carici koja je imala krivo stopalo, zbog čega je car naredio da se i stopala drugih žena iskrive i zaviju.

Verovalo se da je duh lisice, otelotvoren u telu jedne *femme fatale*, poslat na Zemlju sa zadatkom da uništi korumpiranu dinastiju koja tlači narod.²¹ Papci, koje je bilo nemoguće preoblikovati u ljudska stopala, mogu se interpretirati i kao simbol neodoljive i misteriozne animalne privlačnosti koja ruši kraljevstva. U tom kontekstu, vezano stopalo poprima oblik dijaboličnog “tajnog oružja”, čiji je fatalni efekat privlačnosti povećan njegovim skrivanjem.²²

Interesantno je kako je seksualna distrakcija vladara predstavljala tipičan primer političke strategije, čija je svrha bila svrgavanje dinastije.²³ Ovo možda izgleda neverovatno, ali podatak da je izvesni *Cu Diusi*, učenjak dinastije *Ming* (1368 – 1644. g.), predložio specifičan način odbrane od invazije varvara, ide u prilog navedenog. Naime, plan je podrazumevao da običaj vezivanja stopala usvoje osvajački nastrojena plemena, pod čijim bi snažnim uticajem borilačka veština ratnika vidno oslabila, a oni sami postali popustljivi i bezvoljni. Ne zna se da li je ovaj plan uopšte iznet pred cara, a ako jeste, da li je uopšte uspeo u svojoj nameri.²⁴ Jedno je izvesno – izgleda da se moći ženske seksualnosti toliko plašilo, da strah od njenog prisustva u političkom diskursu nije zaobišao ni dinastički oblik kineske vladavine.

Carski afinitet prema sićušnom stopalu nije izostao ni s dvora *Cin Šihuang*-a, ujedinitelja i vladara prve feu-

²¹ Koncept nebeskog mandata (*tian ming*) služio je da objasni i opravda smenu vladajućih dinastija, za koju nikako nije bio zaslužan samo čovek. Nebeski mandat podrazumevao je moralnu odgovornost vladara, sina neba (*tian zi*), koji je svoj položaj zauzeo po direktnom nalogu neba, i koji je na njemu ostajao sve dok je ispunjavao svoje religiozne i administrativne dužnosti; sve dok je svojim mudrim, pravednim i vrlim ponašanjem davao primer svom narodu. U protivnom, u slučaju da je bio nepravedan i korumpiran tlačitelj, nebo (*tian*) ga je lišavalo privilegovanog statusa, i postavljalo novog vladara. Compiled by W. M. Theodore De Bary, Wing-tsit Chan, Burton Watson, Sources of Chinese Tradition, vol. I, New York – London, 1960, pp. 1 – 14.

²² Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 11, 12, 13.

²³ Lepotica *Si Ši*, koja je živela u razdoblju Proleća i Jeseni (*Chunqiu*) (722 – 481. g. p. n. e.), bila je specijalno poslata kralju *Vu*-u. Nakon što je postala njegova omiljena konkubina, doprinela je propasti kraljevstva. Veruje se da je imala mala stopala, čiji je trag ostao u blizini stene u provinciji *Diangsu*, koja je postala popularno turističko mesto.

²⁴ Podatak je zabeležio *Šen Defu* (1578 – 1642.), poznati pekinški učenjak dinastije *Ming*.

dalne dinastije, dinastije *Ćin* (221 – 206. g. p. n. e.). U poznatom maniru, dinastija *Han* (206. g. p. n. e. – 220. g. n. e.) nastavlja tradiciju, i poznaje slučaj impotentnog cara, koga je do uzbuđenja moglo dovesti samo milovanje malih stopala omiljene konkubine. Zabeleženo je da su dvorske dame dinastije *Ćin* (265 – 420 .g. n. e.) nosile šiljate cipele od slame, neku vrstu preteča cipela za vezana stopala. Za vreme dinastije *Sui* (581 – 618. g. n. e.) moć malog zlatnog lotosa pokazala se i kao jedno od sredstava kojim je car mogao biti svrgnut s vlasti.²⁵ *Jang Guifei* (719 – 756. g. n. e.), omiljena konkubina *Sjuan Cong*-a (685 – 762. g. n. e.), jednog od careva dinastije *Tang* (618 – 907. g. n. e.), takođe je imala mala stopala. O tome svedoče njene čarape²⁶ duge 7,62 cm²⁷, nađene posle njene tragične smrti.

Možda je najpouzdaniji podatak o nastanku običaja vezivanja stopala onaj koji slika dvor *Li Jü*-a, pesnika, i poslednjeg cara Južne dinastije *Tang* (923-936. g.n.e.)²⁸. Hedonistični vladar, sklon voluptuoznim uživanjima, naredio je da se na dvoru izgradi bina u vidu lotosa, pozlaćena, ukrašena dragim kamenjem i visoka 182.88 cm. Ta, gotovo sadistička aparatura, poslužila je kao postolje na kome je *Jao Niang*, careva omiljena konkubina, plesala i stvarala scenu nalik vihoru koji se izdizao iznad vode.²⁹ Pre nego što bi zaigrala, na zahtev

²⁵ *Vu Jueniang*, odlučna da ubije cara *Sui Jang*-a, zamotala je i sakrila nož u cipeli ispod tabana. Nadala se da će svojim sićušnim zlatnim stopalom, koje je ostavljalo otisak lotosa na zemlji, privući carevu pažnju, i tako dobiti retku priliku da mu se približi. Primitivši izvezenu svilu male cipele, oduševljeni muškarac ju je pozvao u svoje odaje kako bi se njome i “poigrao”. Ipak, atentatorka je, izvadiši nož, u poslednjem trenutku bila uhvaćena. Nakon incidenta, istraumiran atakom na sopstveni život, vladar je zabranio prisustvo malog stopala na dvoru.

²⁶ Pronalazačica je ove primerke kineskog konkubinata pokazivala javnosti u zamenu za novčanu nadoknadu, čime se i obogatila.

²⁷ Tri inča ili 7,62 cm bila je idealna dužina modifikovanog stopala.

²⁸ Car *Li Jü* (vladao od 961. do 975. g. n. e.), uspešniji u sferi poezije nego u sferi upravljanja carstvom, umro je kao zarobljenik prvog cara dinastije *Sung*. Njegova dela, od kojih većina pripada pesničkom obliku *zi*, odlikuju se izrazito ličnim tonom i smatraju se lirskom autobiografijom.

²⁹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 31.

svog gospodara, morala je da zavije stopala, učini ih uskim i malim.³⁰

*Anointed with fragrance, she takes lotus steps;
Though often sad, she walks with swift lightness.
She dances like the wind,
leaving no physical trace.
Another stealthily tries on this palace style,
But feels such distress when she tries to stand;
So wondrously small they defy description,
Unless placed in the palm.*

Su Shi (1036 – 1101. g.)³¹

Jao Niang možda nije bila istorijska ličnost³², ali je na dvoru dovoljan broj drugih konkubina i plesačica stvorio luksuznu atmosferu muzike i retkih parfema, u kojoj se, između ostalog, rodio i rekonstruisani lotos. U ovoj priči se prvi put pominju specijalni zavoji i redukovana veličina stopala, pa se mnoge/i autorke/i slažu da je kineski “pepeljugin kompleks” stvoren na dvoru *Li Jü*-a, ili bar u pedesetogodišnjem intervalu između dinastija *Tang* i *Sung* (960 – 1279. g. n. e.).³³

Car *Li Jü* posmatra *Jao Niang*

(Fang Hong, *Footbinding, Feminism and Freedom: The Liberation of Women's Bodies in Modern China*, London, 1997, pp. 23)

³⁰ Nešto što se danas može uporediti s obućom profesionalnih balerina.

³¹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 29.

³² *Jao Niang* se imenom ne pominje ni u jednoj od *Li Jü*-evih sačuvanih pesama.

³³ R. H. Van Gulik, *Sexual Life in Ancient China*, Leiden, E. J. Brill, 1974, pp. 216.

Za vreme Severne dinastije *Sung* (960 – 1127. g. n. e.) običaj se retko praktikuje. Tokom vladavine Južne dinastije *Sung* (1127 – 1279. g. n. e.), premeštanje prestonice u *Lin'an* (*Hangčou*) omogućava da običaj uhvati svoje korene i na jugu Kine, te broj žena koje ga upražnjavaju postepeno raste. Krajem dinastije *Sung*, zlatni lotos postaje sinonim za “ženskost”, a u mongolskoj dinastiji *Juan* (1279 – 1368. g. n. e.) on je i simbolični izraz ženskih osećanja. O tome posebno svedoče *ču* stihovi popularnih drama³⁴, kao što je npr. *Xi xiang ji* (“Priča o zapadnom krilu”), autora *Vang Šifu*-a, u kojoj glavna protagonistkinja, *Jing Jing* kaže:

*My eyes remain cautious and alert
Only my heels reveal my secrets.*³⁵

Dinastija *Ming* (1368–1644. g. n. e.) pamti transformisano stopalo kao statusni simbol žena elitnih krugova društva. Međutim, zahvaljujući njemu, postojala je mogućnost da se i žene nižih klasa udaju za kakvog dobrostojećeg gospodina i tako utiču na promenu vlastite sudbine, u protivnom, osuđene su na život proveden u siromaštvu. Vezani, deformisani lotos mogao je da uslovi napredovanje žene u hijerarhiji same gradske sredine, ali isključivo u kontekstu porodične pripadnosti. Baš zbog toga, popularnost običaja polako raste i označava početak nove mode. Stopalo se sada oblikuje po ugledu na mlad mesečev srp, a njegova idealna dužina iznosi 7,62 cm (3 inča), što nije bio slučaj u dinastiji *Sung*, kada je stopalo dužine 10,16 cm (4 inča), bilo usko i malo, ali nikako zašiljeno i nikako savijeno.

Iako se dinastija *Ćing* (1644 –1911. g. n. e.) žustro protivila kulturi stvaranja vezanog lotosa, običaj dostiže svoju najveću popularnost baš za vreme njene vladavine. Od 1662. g. ona pokušava da ga suzbije povremenim izdavanjem carskih ukaza, koji propisuju kazne za one koje ne poštuju zabranu. Dobar primer je 1664. g., u kojoj car *Kangsi* (1662 – 1722. g. n. e.) izdaje dekret kojim se praksa zabranjuje i među

³⁴ Prvi opšti tip drame, pod imenom *Ca du* ili Severna drama, pojavljuje se u dinastiji *Juan*. Njena lirski osnovna smatrala se njenim najvrednijim delom. Sastojala se iz niza pesama – *ču* koncipiranih oko određene melodije, koje su prekidale razvoj radnje i rušile dramsku iluziju.

³⁵ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 32.

Han stanovništvom. Dekret je podrazumevao kažnjavanje roditelja onih devojaka koje su uhvaćene da vezuju stopala. Međutim, situacija neplanirano izmiče kontroli, i suparničke se porodice, najčešće iz osvetničkih pobuda, međusobno optužuju. Godine 1668. naredba se povlači, što se među kineskom populacijom tumači kao pobjeda žena nad stranim režimom.

Moda ove dinastije diktirala je standardnu dužinu stopala od 7,62 cm, pri čemu su u ekstremnim slučajevima stopala nekih žena bila toliko mala da su se mogla staviti na tacnicu. Sićušni lotos postao je objekat obožavanja, simbol lepote i društvenog statusa. Više vrednovan od lepog lica, posedovao je privlačnost koju priroda nije mogla da izvaja. Zbog toga je potencijal transformisanog stopala potresao i iskustvo mandžurskih žena, te i one zamalo da podlegnu “čarima” lokalne kulture koja je, pod stranom dinastijom na neki način kolonizovana, kako Albert Memmi kaže, trebalo da izgubi svoje pamćenje.

Obrazac po kome običaj dostiže vrhunac, pa potom podleže vrtoglavoj dekadenciji, nije zaobišao ni sudbinu vezanog stopala. U osamnaestom veku udružene snage kineskih intelektualaca, učenjaka, slobodoumnih pisaca i pesnika odlučno ustaju protiv “notornog” običaja, koji u devetnaestom veku postaje simbol kineskog nacionalnog stida, divljaštva, ružnoće, nazadnosti i neprosvećenosti. Tako se bujica osuđujućih reči, u klasično kineskom maniru, u potrazi za primerima u službi kritike postojećeg stanja, ponovo obraća sublimiranoj prošlosti.

*Three-inch bowed shoes did not exist in old times,
And Bodhisatva Guanyin had her feet bare to be
adored.*

*I don't know when this custom began;
It must have been invented by a dispicable man.*

Nepoznata pesnikinja³⁶

Osoba koja poseduje “četkicu”, poseduje i najneverovatniju moć stvaranja sveta. Iako je roman, kao književni žanr, dugo bio diskreditovan od strane prestižnih učenjaka, veštih u stvaranju poezije, jednog od najcenjenijih književnih žanrova, i iako je smatran “privilegijom” širokih narodnih masa, daleko od toga

³⁶ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 31.

da nije imao uticaja na formiranje jedinstvene kineske kulture. Zbog toga se kritika “dobrog, starog” običaja oglasila i kroz roman *Jing hua yuan* (“Cvetovi u ogledalu”), autora *Li Žučena*-a (1763–1830. g.n.e.). U njemu izvesni *Lin Čijang* prolazi kroz torturu “omiljene” prakse, čiji detaljni opis ilustruje violentnu transformaciju, ovog puta, muškarčevog tela. *Cao Sjućin* (1715- 1763. g) u svom romanu *Honglou meng* (“San u crvenoj sobi”) takođe slika skromnu žensku pobunu protiv feudalne dogme.

Još jedan naročit, doduše “niski i prljav”, produkt kineske književne tradicije, vrlo popularan među običnim, a naročito ženskim delom stanovništva, jeste forma pevajućeg i narativnog performansa pod nazivom *tan ci*. Posredstvom ovog literarnog žanra, autorka *Čen Duanšeng* (1751–1796. g n. e.) piše stihove dela *Zai sheng yuan* (“Sudbina sledećeg života”), strukturiranog u sedamdeset sedam činova i osam tomova. U njemu, heroina *Meng Lidun*, ograničena pretpostavkama o tome šta žena može a šta ne može, šta joj je dozvoljeno a šta ne, maskira svoj *shen* i postaje muškarac. Maskulinizacija njenog vezanog lotosa, skrivene u muškoj čizmi, ilustrovana je i na polju jezika, gde ona/on, postavši premijer/ka dvora, učenjak/inja, maskira i svoje ime, koje sada glasi *Li Mingtang*. Rasrinkavanje lingvističke manipulacije, telesne i hijerarhijske inverzije glavne protagonistkinje postaje moguće samo onda kada se demaskulinizuje njeno vezano stopalo, jedini pokazatelj istinskog pola. Međutim, čin transvestije, iako na kraju otkriven, deluje vrlo subverzivno i znači mogućnost transmutacije.³⁷

U domenu intelektualno prihvaćenih žanrova, *Juan Mei* (1716–1798. g. n. e.), poznati kineski učenjak i pesnik, takođe, zastupa stav protiv ovog “beskorisnog i žalosnog” običaja. Njemu se pridružuju i *Vang Čong* i *Gong Cičen*, liberalni učenjaci koji se zalažu za slobodni kontakt između dva pola. Ipak, ni sav trud društveno aktivnih i uticajnih autora ne uspeva da

³⁷ Kada je zavladała zemljom, *Wu Zetian* je sagradila novu političku dvoranu (*Mingtang*), na čijem vrhu je stajala skulptura zlatnog feniksa (simbol *yin*-a) koji leti iznad devet zmajeva (simbol *yang*-a). Očigledno da je simbolika obrnutog poretka dva kosmička elementa (*yang*-svetlo vodi *yin*-tamno) nagoveštala da “poremećeni” red, dekonstrukcija postojećeg sistema, ne mora nužno da znači haos i propast. Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 175-224.

modifikuje tradicionalno viđenje žene, njenog tela i duha.

Krajem devetnaestog i početkom dvadesetog veka, grupa kineskih intelektualaca, pod vođstvom *Kang Jouvei*-a (1858 – 1927. g. n. e.), *Liang Čičao*-a (1873 – 1929. g. n. e.), *Tan Sitong*-a i *Jan Fu*-a, započinje zvaničnu borbu protiv malog stopala. U pokušaju žigosanja običaja, kineskoj intelektualnoj propagandi i zakonskoj regulativi pridružile su se i hrišćanske misionarske organizacije, a posebno strankinje, već godinama stacionirane u Kini.³⁸ Ova kampanja bila je sastavni deo jednog ogromnog pokreta za modernizaciju i reformu Kine koji je, između ostalog, podvlačio i pitanje ravnopravnosti i emancipacije žena.

Reforma je podrazumevala kritiku i ukidanje starih običaja, kao i usvajanje naučno-tehničkih i ideoloških dostignuća Zapada. Među prvim stvarima proteranim iz moderne Kine našao se i mali, vezani lotos, koji ju je izvrgao evrocentričnom podsmehu. Njegovo mesto zauzelo je prirodno stopalo, simbol novog poimanja “lepote”, simbol zdrave, inteligentne i “ravnopravne” žene, čije je politizovano telo ponovo iskorišćeno kao izraz ideološkog stava, i pokazatelj puta ka modernizaciji zemlje.

U službi isticanja potrebe za promenom, naglašena je razlika između nazadnog, vezanog, i naprednog, prirodnog stopala. Na bini, jedna pored druge, stajale su dve grupe žena. Jedna grupa imala je deformisana, a druga prirodna stopala. Jedna je bila simbol bolesne i stare feudalne Kine, a druga simbol nove republike. Spektakl u kome je žena odvezivala svoj mali lotos praćen je pokazivanjem onog prirodnog, što je sasvim sigurno intenziviralo osudu običaja. Ovakve “predstave” okupljale su na hiljade radoznalih posmatrača koji su bili šokirani svedoci moderno politizovanog ženskog tela.

Oformljuju se i specijalne organizacije protiv “starog” stopala, od kojih je prva stvorena u provinciji *Guan-dung*, 1883. g. Po ugledu na nju, ovaj tip institucije niče po celoj zemlji: u *Šanghai*-u, 1895. g.; u *Hunan*-u, *Lungšan*-u, *Fudian*-u i *Sišuan*-u, 1897. g.; u *Čediang*-u

³⁸ Jedan od načina kojim su misionarske organizacije učestvovala u suzbijanju običaja podrazumevao je da se devojkama vezanih stopala zabrani opis u zapadnoevropske internate i škole.

1898. g. Stvorena u nameri da sprovedu reformu, društva protiv “zaostalog” lotosa pišu propagandne pesme, služe se rendgenskim snimcima deformisanih kostiju stopala, citiraju mudre filofske i religijske izreke, sve u cilju slikanja nasilnog i nehumanog običaja.

Kažnjavane su sve žene koje su odbile da odvežu svoja stopala, i one koje su uhvaćene da ih i dalje vezuju. Obim kazne varirao je od finansijskih nadoknada do javnog poniženja. Nije bilo retko da neki fanatični član društva protiv “starine” konfiskuje sve zavoje i cipele koje je jedno domaćinstvo imalo. U tom slučaju, vezivačica je ostajala bez svojih rekvizita, čime je njeno ogoljeno stopalo bilo izloženo ruglu. Zabeleženi su i slučajevi kada je žena zaustavljena na ulici, osramoćena i maltretirana, primorana da na licu mesta odveže svoje zavoje. Ovakav maltretman za sobom je ostavljao i odgovarajuće psihofizičke posledice. Štaviše, prešavši put od velikih lepotica do “nepoželjne robe”, po ugledu na primere takozvane zapadne emancipacije drugog pola, žene gube i ono malo privilegija koje im je donosio zlatni lotos, njime zarađen ekonomski i socijalni status, i trpe bol, sada, oslobođenog stopala (*jie fang jiao*).

Hodanje na reformisanim, ali još deformisanim lotosima svedočilo je o rezidualnim ostacima jednog feudalnog i patrijarhalnog uređenja, koje je moralo da se promeni. Početak dvadesetog veka vreme je velikih društvenih, kulturnih i političkih promena. Odbacivanje stare feudalne agrikulture, uticaj zapadne ideologije i usvajanje novog sistema vrednosti čine da tradicija, po kojoj je žena tkala a muškarac obrađivao zemlju (*nan geng nü zhi*), nestane. Promene u ekonomiji uslovljavaju bankrotstvo mnogih seoskih porodica i izgradnju tekstilnih fabrika u velikim gradovima.³⁹ Tako je, možda, jedna od najubedljivijih kritika običaja bila ta koja je malo stopalo zaista smatrala fizičkim deformitetom. Žene invalidi, a neke su to zaista i bile, nisu mogle učestvovati u raspirivanju plamena velike kapitalističke industrijalizacije. Pored toga, kupovina specijalnih zavoja i cipela zahtevala je dosta novca utrošenog za nešto što je ženu sprečavalo da radi, i što je činilo lakom metom seksualnog nasilja.

³⁹ Primer *Šanghai*-a dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog veka.

Masovni pokret ukidanja “sramotne” prakse zahvata prvo urbanu a zatim i seosku sredinu. Među mladoj populacijom priobalnih gradova običaj vrlo brzo je njava, za razliku od područja regionalne Kine⁴⁰, gde naročiti otpor pružaju starije žene, koje članovi reformatorskog pokreta nazivaju “lenjim i osakaćenim rasipnicama”.⁴¹ Praktikovano više od hiljadu godina, običaj vezivanja stopala zvanično biva zabranjen s padom poslednje dinastije *Čing* i uspostavljanjem republike 1912. g. Pošto je 1915. g. običaj proglasila ilegalnim činom, vlada je uposlila inspektore koji su, putujući zemljom, naplaćivali novčane kazne onim koje su odbijale da ga se odreknu. Prema nekim izvorima, vezivanje se upražnjavalo i tridesetih i četrdesetih godina dvadesetog veka.

U početku smatrano “nacionalnim blagom”, a na kraju “nacionalnom sramotom”, groteskno stopalo u sebi objedinjuje kontradiktornu dualnost. Ono je bipolarno, i zato je njegov odgovarajući amblem lotosov cvet, koji je u isto vreme i budistički simbol pobožnosti i poetska aluzija na čulna zadovoljstva. Običaj nije bio stvoren s namerom da osakati, već da istakne estetiku ženske noge i plesa, estetiku svojstvenu romantičnom caru desetovekovne dinastije. Svejedno, ideal kineske ženske lepote, pa i lepote zlatnog lotosa očigledno da su definisali muškarci. Dalji razvoj vezanog stopala uslovljen je njegovom predispozicijom da se savršeno uklopi u lavirint kineskih kulturnih sfera muško orijentisanog društva, koje je zabeležilo: “U ženi tražimo vrline, a u ljubavnici lepotu.

III

Praksa vezivanja stopala

Iako je žena na selu imala priliku da ravnopravno učestvuje u godišnjem obnavljanju proleća, i iako nije potpuno bila isključena iz religijskog i javnog života, s dualističkim viđenjem stvarnosti odvajanje muškara-

⁴⁰ U dalekom *Junnan*-u, običaj nastavlja da se praktikuje čak i u pedesetim godinama dvadesetog veka.

⁴¹ Mao Cedung je one koji/e nisu pratili/e njegov revolucionarni plan osudio i nazvao “starim ženama sa vezanim stopalima”.

ca i žena gotovo da je postalo neizbežno.⁴² Teorija o razdvojenim sferama uzrokuje i striktnu podelu poslova. Žena je radila u kući, muškarac van nje. U skladu sa “ženskim” i “muškim” poslom, u finansijski dobrostojećem domaćinstvu, koje je moglo da podnese gubitak potencijalne radne snage, sprovodilo se i različito obrazovanje devojčica i dečaka.

Do perioda razdvajanja polova (sedma i osma godina) sticalo se elementarno obrazovanje. Kad napune deset godina, dečaci se školouju i podučavaju u skladu s budućom činovničkom karijerom, a devojčice u skladu s poslovima značajnim za domaćinstvo i porodicu. Pošto su ranije sazrevale (devojčice sa 7, a dečaci sa 8 godina), ranije su učene porodičnoj poslušnosti i disciplini. Morale su ranije da ustaju, pomažu u kuhinji pri spremanju hrane, obavljaju više poslova nego njihovih braća, uče da vezu i tkaju, budu urednije obučene, tiše i stidljivije od dečaka.

Između pete i osme godine života, u periodu kada, verovalo se, *ci* (primarna životna energija) u punom sjaju cirkuliše devojčicim telom, u periodu kada je dovoljno zrela da razume značaj običaja, i dovoljno disciplinovana da pretrpi bol, vezivalo joj se stopalo. Njena šesta godina⁴³ smatrana je idealnom za vezivanje.⁴⁴

Prvo vezivanje obično se dešavalo u takozvanim ženskim odajama, najčešće pod nadzorom majke, nekad uz pomoć bake ili drugih članica porodice, a nekad i profesionalne vezivačice stopala. Sve ove žene i same su, nekih ranijih godina, prošle kroz identičnu torturu. Tokom procesa vezivanja, devojčica kao da je

⁴² Verovalo se da se kosmička i zemaljska harmonija stvarala smenjivanjem dva opoziciona entiteta: *jin*-a (tamno, hladno, vlažno, noć, zemlja, lunarno, žensko, meko, pasivno, negativno itd.) i *jang*-a (svetlo, toplo, suvo, dan, nebo, solarno, muško, agresivno, aktivno, pozitivno itd.). *Jin* je delovao zimi, kada priroda ne cveta i kada se povlači u sebe. Tada je glavni posao pripadao ženi, u kući i u zatvorenom prostoru, u nečemu što će se kasnije nazvati “privatna sfera”. *Jang* je delovao leti, kada je muškarac brinuo o žetvi i radio u polju pod vedrim nebom. Posle svakog perioda iscrpnog rada, dolazilo je vreme ritualnih festivala, kada su se *jin* i *jang*, otelotvoreni u obliku žene i muškarca, sastajali na svetim mestima, slavili svoju plodnost, jedinstvo i kontinuitet sopstvene zajednice.

⁴³ U nekim delovima Kine, devojčice su prvi put vezivale stopala u trinaestoj ili četrnaestoj godini, a postoje podaci i o retkim slučajevim pokušaja vezivanja dvogodišnjeg stopala.

⁴⁴ U tom periodu ljudske dobi stopalo je najfleksibilnije, jer ga konstituiše hrskavica, koja se većim delom sastoji od vode.

postajala svesna svoje “ženskosti” u društvu. Činom kompresovanja budućeg zlatnog lotosa, anticipirana je bol pri porođaju, radinost u kući, ograničenost ženskog društvenog angažmana i njene individualne slobode. Ipak, praksa je učinila da žene vezanih stopala u svojim unutrašnjim sferama razviju autentični “ženski posao” u vidu ručnog veza, poezije i specifičnog umetničkog rada, koji ih je, u nekom skromnom i privatnom smislu, definisao i zbližavao.

Iz pragmatičnih razloga, idealna sezona za sprovođenje običaja bila je jesen. Tada stopala nisu znojava, a prohladni vetar ih hladi i time umanjuje bol. Takođe, verovalo se da će hladno vreme predstojeće zime ublažiti četvoromesečnu agoniju koja se manifestovala kao stravično pečenje, nesanica i gubitak apetita.

Kako bi se odredio povoljan dan za sprovođenje prakse, konsultovani su astrološki i okultni podaci. Dvadeset četvrti dan osmog lunarnog meseca obeležen je kao jedan od najpodesnijih. Verovalo se da su na ovaj dan kosti stopala meke i lake za oblikovanje.⁴⁵ Još jedan dan, koji je smatran podesnim i srećnim za sprovođenje vezivanja, bio je devetnaesti dan drugog lunarnog meseca, rođendan bodisatve *Guanjin*, budističke boginje milosrđa. Reči molitve: “Neka cvetaju lotosi ispod svakog koraka koji moja kćerka napravi u svom životu”, upućene su baš ovoj boginji, u nadi za blagoslovom, plodnošću i prosvetljenjem, što sve čini vrlo interesantnu kontradikciju u budističkoj religiji.⁴⁶

Priprema koja je prethodila prvom vezivanju stopala podrazumevala je i specijalno napravljen par cipelica, koji je imao isključivo simboličnu funkciju. Cipelice su bile duge od tri do pet cm, po pravilu crvene (boja

⁴⁵ Ovaj dan je bio posvećen Bogu kuhinje (Zaowangye), kome se prinosila žrtva u obliku smese spravljene od pririnča i crvenog pasulja, za koji se verovalo da ima moć da odagna bolest i zle duhove. Smesa je oblikovana u loptice koje su zatim stavljane na peč u kuhinji. U južnom gradu, *Sučou*-u, poznatom po elegantnim lotos cipelama, ovaj dan se slavio i kao rođendan Boginje malih stopala, kojoj su se žene molile u nadi da će njihovim kćerkama podariti meke i gipke kosti.

⁴⁶ Interesantno je da je u Indiji, odakle i dolazi, bodisatva *Guanjin* prikazana kao lep mladić tankih brkova, koji se odmara na steni okruženoj vodom iz koje izlaze cvetovi lotosa. Došavši u srednjovekovnu Kinu, božanstvo se transformiše u milosrdnu boginju, čas prikazanu u obliku žene u belom plaštu, čas u obliku Boginje vode i meseca, koja u desnoj ruci drži grančicu vrbe, a u levoj flašicu vode. Veruje se da je zaštitnica majki i dece, uslišiteljka njihovih molitvi, plamen pretvorila u pupoljke lotosovog cveta, za koje se smatra da su predznak njenom javljanju.

sreće), napravljene od najboljeg materijala koji je domaćinstvo moglo sebi da priušti, i ukrašene finim vezom. Noć pre nego što je vezivanje trebalo da počne, majka bi cipelice odnela na oltar boginje *Guanjin* /ili boginje malih stopala, kako bi ih položila ispred njene statue okružene svećama, voćem i posebno spravljanim knedlama. Verovalo se da će konzumiranjem ovog kulinarskog specijaliteta stopalo postati meko i sićušno kao i sama knedla. Otuda je i eufemistički naziv “crvena knedlasta stopala” upućivao na ona “zdrava”, mala i lepo oblikovana, a naziv “pirinčane knedle” na ona loše vezana stopala.⁴⁷ Pored ovog simboličnog para cipela, mesecima pre nego što proces započne, uz pomoć starijih žena domaćinstva majka pravi trening cipelice i noćne papuče za spavanje namenjene njenoj kćeri.

Pre nego što bi vezivanje počelo, devojčicina stopala su potapana u vruću vodu, kojoj su često dodavani razni sastojci (lekovito korenje, lekovite trave, samleveni bademi, tamjan, dudov koren, tanin, čak i urin), za koje se verovalo da omekšavaju kožu i ubrzavaju zarastanje. Tokom dugogodišnjeg praktikovanja običaja, sakupljena je čitava plejada recepata za relaksiranje kostiju, tradicionalno prenošenih s generacija starijih na generacije mlađih žena.⁴⁸ Omekšavanje stopala praćeno je njegovim sušenjem i skidanjem mrtvog sloja kože. Usledilo bi kratko podsecanje noktiju, kako bi se izbeglo njihovo urastanje, i time sprečile ozbiljne infekcije. Posle noktiju, dolazio je red na masažu stopala i poprašivanje prstiju aluminijumskim puderom.⁴⁹

⁴⁷ Interesantno je da se na kineskom jeziku knedla kaže *diao si*, a stopalo *diao*.

⁴⁸ Jedan od ovakvih recepata spravljao se od vode u kojoj su se kuvale majmunske kosti. U slučaju da je stopalo predugo stajalo u ovakvom rastvoru, toliko bi omekšalo da devojčica, verovalo se, ne bi bila u stanju da hoda. Kako bi stopalo ponovo ojačalo, trebalo ga je potopiti u kupku od bakarnog praha i živog aluminijuma. Drugi postupak omekšavanja kostiju podrazumevao je uranjanje stopala u toplu krv tek rasporene životinje, najčešće jagnjeta ili kokoške, gde bi potopljena ostala dva časa, posle čega bi, neoprana i još lepljiva od krvi, bila brzo vezana. Ovaj običaj je praktikovan u delovima provincije *Šansi*, posebno u oblasti *Datong*. Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, pp. 32.

⁴⁹ Aluminijumski puder je korišćen kao sredstvo zaustavljanja krvarenja i znojenja, koji su mogli da izazovu infekcije, svrab i neprijatan miris.

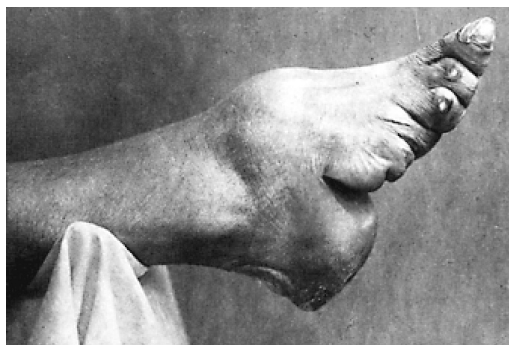
Rendgenski snimak vezanog stopala
(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, pp. 135)

Potrebna sredstva za savijanje, izvrtanje i kompresiju stopala podrazumevala su uobičajene alatke kojima se domaćinstvo inače služilo. Makazama su se sekli nokti, a iglom i koncem zašivali zavoji kako ne bi spali, ili, usled neizdrživog bola bili poderani s tek modelovanog lotosa. Zavoj je bio od belog ili tamno-plavog pamuka (u seoskoj sredini), dug oko 3 m, a širok oko 5 cm.⁵⁰ Nekad se pre upotrebe zavoj potapao u toplu vodu, direktno aplicirao, sušio i skupljao na vezanom stopalu, čime je efekat stezanja bio pojačan. Na severu Kine, stopalo se vezivalo zajedno sa parčićima bambusa ili kože. Ponekad, kako bi se što više skratilo, unutar zavoja stavljeni su delići stakla ili porcelana, koji su uzrokovali otvorene rane i brzo otpadanje mesa.

⁵⁰ Zavoj odraslog vezanog stopala najčešće je bio dugačak 4 m, a širok 10 cm.

Vezivanje je počinjalo savijanjem četiri manja prsta ispod tabana. Zavoj je preko gornjeg dela stopala obuhvatao ove prste i čvrsto ih približio tabanu. Palac se nije približavao zadnjem delu stopala, već se blago savijao nagore i unazad, prema gornjištu budućeg lotosa. Prešavši preko središnjeg, unutrašnjeg dela, zavoj bi obmotao palac, spustio se i obmotao gornjište. Zatim se, obmotavši članak, ponovo vratio na gornji deo. Od unutrašnje strane, vratio se unazad i obmotao petu, čime je započet proces približavanja zadnjeg dela stopala prednjem. Vezivanje se obavljalo u osam poteza, pri čemu se zavoj oko prednjeg dela obično obmotavao dva, a oko pete tri puta.

Odvezano žensko stopalo

(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997, p. 20)

Do rekonstruisanog lotosa dolazilo se savijanjem, istezanjem i zatezanjem ligamenata i tetiva, što je uslovalo promenu položaja kasnije formiranih kostiju.

Proces vezivanja uzrokovao je:

- skraćivanje dužine stopala
- preoblikovanje tabana, čime je stvoreno ispučenje na gornjištu stopala i duboka pukotina ispod njega
- redukovanje širine tabana.

Po završetku procesa, devojčica bi obula jedan od pari prethodno pripremljenih trening cipelica u kojima je, odmah posle inicijalnog vezivanja, morala da hoda kako joj lotosi ne bi obamrli.⁵¹ Hod na ovako preoblikovanim stopalima mora da je bio strahovito težak. Čak su i kasnije, već priviknute žene, zabacujući kukove, krivudale i bile “... u stanju da padnu

⁵¹ Lin Yutang, *My Country and My People*, New York, 1939, p. 167.

pri najmanjem dodiru...”. Budući da se sva težina tela prebacuje na zadnji deo stopala, peta je dobijala pljosnat oblik. Gegajući pokreti učinili su da se neki mišići više koriste, što je imalo uticaj na jačanje određenih delovala tela, kao npr. bedara, prepona i zadnjice. Na nesreću, deo noge između kolena i članka nije se dovoljno koristio, pa su njegovi mišići potpuno atrofirali.

Učestalost odvezivanja i ponovnog vezivanja zavisila je od individue. Neke žene su to radile jedanput u dva do tri dana, a neke jednom nedeljno. Ponavljanjem postupka stopalo je postepeno postajalo sve manje i manje. Kompletan proces završavao se dve godine posle inicijalnog vezivanja, čiji je rezultat bilo stopalo nalik pupoljku lotosovog cveta⁵² ili latici ljljana.

IV

Estetika vezanog stopala

To be carried by shoes, winged by them. To wear dreams on one's feet is to begin to give reality to one's dreams.

Roger Vivier

Seksualnost je jedan od elementarnih fenomena ljudske prirode i kulture. Ona, iako biološki uslovljena, predstavlja i svojevrsni politički konstrukt podložan civilizacijskim manipulacijama. Stoga se sopstveni izraz seksualnosti oblikuje u skladu s običajima i verovanjima kulture u kojoj se živi. Štaviše, izvesno je da je oduvek postojala potreba da se putem “prihvatljivih” oblika njenog ispoljavanja odrede estetski zakoni kojima se ona, u izvesnom smislu, i definiše. U različitim civilizacijama rodila se plejada različitih poimanja, upražnjavanja, zabrana i oblika univerzalne težnje društva da ograniči, diktira i reguliše polne odnose među ljudima.

⁵² Cvet lotosa je religijski simbol budizma, daoizma i hinduizma. Biljka pripada porodici vodenih ljljana koji rastu u blatu. Buda je čovečanstvo video kao cvet lotosa koji ostaje neuprljan blatom iz koga izranja. U budizmu on predstavlja simbol istine, iskrenosti i čistote. Takođe je simbol duše koja se oslobodila kaljuge svakodnevice i dostigla prosvetljenje. Zbog semena, lotosov cvet je i simbol plodnosti. Iako pozajmljen od indijskog budizma, lotos je čest motiv i u kineskoj daoističkoj religiji.

Način ispoljavanja individualnog libida nikako nije uslovljen isključivo jednim kulturološkim faktorom, a s obzirom na slojevitu šaru duge kineske tradicije, običaj vezivanja stopala nije nikakav izuzetak. Među brojnim tumačenjima atmosfere pogodne za cvetanje zlatnog lotosa našla se i studija o specifičnom kineskom ukusu, a zatim i o specifičnim postulatima estetike samog rekonstruisanog tela. Savršeno oblikovano, obmotano zavojima i spakovano u ručni vez sićušne cipele, upoređivano s finom skulpturom, tabuizovano i označeno kao najintimniji, najmisteriozniji, pa zbog toga, verovatno, i najprivlačniji deo tela, predstavljalo je, između ostalog, i specifičnu metaforu za ženski seksepil.

Kako bi se smatralo idealnim umetničkim delom i savršenim objektom erotske žudnje, stopalo je moralo da zadovolji određene uslove; moralo je da bude malo, punačko i meko, zašiljeno i ispupčeno u obliku luka, mirisno i elegantno. Naspram mršavih i hladnih, mišićavih i tvrdih, “nepopravljivo vulgarnih stopala”, stajala su ona punačka, meka i nežna, pri dodiru glatka, rafinirana, prijatna za oko, lepa i šarmantna. O njima se moglo suditi, isključivo na osnovu forme, ali se njihova elegancija cenila jedino okom umne pažnje.⁵³

U osamnaestom veku, autor *Fang Sjun* piše nekoliko eseja posvećenih proučavanju zlatnog ljljlana. “Klasifikacije kvaliteta mirisnih lotosa”, jedan je od najranije napisanih radova koji su se bavili stilovima vezivanja stopala i njihovim vrednovanjem⁵⁴. Tekst obuhvata komentare o različitim metodama modifikacije, rangiranim u pedeset osam tipova, i svrstanim u pet osnovnih grupa: latica lotosa, mlad mesec, harmonični luk, bambusova mladica i vodeni kesten.

U okviru tzv. lotos stila, *Fang Sjun* definiše osamnaest primera mogućeg izgleda vezanih stopala, od kojih neke navodimo:

– “latice lotosovog cveta sa svih strana” – perfektno uzana i zašiljena stopala, duga od 7 cm do 10 cm;

⁵³ Lin Yutang, *My Country and My People*, New York, 1939, p. 168.

⁵⁴ Pored navedenog eseja, *Fang Sjun* piše i “Zbornik zlatne bašte”, kolekciju izreka i poslovice koje su se odnosile na vezano stopalo. Druga dva njegova eseja analiziraju zavodljive erotske igre u kojima lotosova cipela ima veoma važnu ulogu.

- “cvet lotosa sa svilenim stranama” – ispravno vezana stopala, duža za 2.5 cm.
- “dug i vijugav lotos” – stopala nalik bambusovoj mladici, previše duga i mršava da bi zadovoljila ukus estete;
- “lotos sa jednim listom” – stopala čiji su tabani uzani i ravni;
- “lotos Budine glave” – stopala čija su gornjišta obla i povijena kao punđa na Sakjamunijevoj glavi;⁵⁵
- “lotos koji probada srce” – stopala u skrivenim cipelama s visokim potpeticama;
- “dupli cvetovi” – stopala čiji su prsti oblikovani prema spoljašnjosti; i
- “isprepletana srca” – stopala čije su pete u naborima.

Na kraju liste našao se “tibetanski lotos”⁵⁶, stopalo koje se počelo vezivati u kasnijim godinama; ipak, više cenjeno od “lotosa bunara od žada”, prirodnog stopala koje se, kako bi ličilo na ono vezano, skrivalo u zašiljenoj sandali. U svakom slučaju, bilo kakvo transformisano stopalo vrednovano je više od onog netransformisanog. “U *Fang Sjun*-ovoj botaničkoj bašti ljudskih lotosa, veštačke biljke koje su tokom svog stvaranja prevazišle bol i time postale besmrtne, uvek su nadmašivale one prirodne.”⁵⁷

Fang Sjun-ova vrednosna gradacija devet oblika vezanog stopala:

- stopalo besmrtnog kvaliteta – nesvakidašnje vezano stopalo uspravnih kostiju;
- dragocen predmet – upadljivo stopalo, brilijantno kao paun, ali s disproporcionalno širokom pozadinom;
- čedan predmet – previše dugo i mršavo stopalo, nalik vratu leteće guske;
- zavodljiv predmet – stopalo koje je mesnato i kratko, relativno široko i okruglo, ali nikako ženstveno;

⁵⁵ *Sakya* je ime plemena, a reč *muni* upućuje na svetu osobu. Kada je ovaj tibetanski Buda pobedio zlo, pozvao je Boginju zemlje da bude svedok njegovog uspeha.

⁵⁶ Lotos velikih latica koji raste na Tibetu.

⁵⁷ Wang Ping, *Aching for beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 104

ekscesivan predmet – uzano i tanko stopalo koje nije zašiljeno, i čija koža nije dovoljno glatka;

običan predmet – punačko i zaobljeno stopalo, nalik crvenom kestenu u jesenjoj vodi ili dalekom zelenilu prolećne planine; i

lažan predmet – stopalo čija je peta toliko velika da podseća na petu majmuna koji se pentra.

Očito da je malo stopalo uistinu smatrano malim umetničkim delom, ali samo pod uslovom da je posedovalo tri osnovna kvaliteta: punoću, koja je upućivala na voluptuoznu lepotu; mekoću, koja je značila privlačnu kožu; i mističnu čudesnost koja je, kao rezultat duhovne razmene između žene i njenog lotosa, oplemenjivala idealizovani objekt, a zatim i publiku koja ga je posmatrala. Proces nastajanja pesme, slike ili bilo kog drugog umetničkog dela izjednačen je s procesom kojim se stvaralo zlatno stopalo. Smatralo se da je ono moglo postati “magično” samo ako je njegova vlasnica spoznala ono duhovno i besmrtno u njemu. Ideal ženskosti, a s njim i idealna latica ljljana, podrazumevao je nešto više od fizičke lepote, nešto što je u sebi nosilo potencijalnu moć transcendencije.⁵⁸

U krajnjoj instanci, detaljno razrađena estetika ženskog “umetničkog t(d)ela” ilustruje činjenicu da je ono uistinu bilo jedno od omiljenih objekata muškog pogleda. Upravo je procesom preobražaja tela, i vezanim stopalom kao produktum tog preobražaja, ideal ženskosti stavljen u fokus kineskog društva. Poistovećen s kakvim umetničkim delom, čijim se konzumiranjem i stvaranjem kultivisao duh, zlatni lotos je postao “medij, kojim je muškarcu pružano zadovoljstvo vizuelne orgije”⁵⁹.

⁵⁸ Su Ši, poznat i kao *Su Dungpo* (1037. g. – 1101. g.), jedan je od najznačajnijih pesnika i slikara dinastije *Sung*. U tekstu o razumevanju umetnosti, smatra da umetnik/ca, koji/a želi da naslika bambus (ili nešto drugo što ima stalnu unutrašnju prirodu: planine, stene, drveće, valovi, magla, oblaci, nešto što stoji naspram nestalne prirode ljudi, životinja, predmeta, itd.) mora spoznati prvo pravu prirodu te stvari, tako što će u nju prodreti svojim duhom, čime će se s njom i sjediniti. “...Svako može zapaziti netačnosti u prikazivanju oblika, ali ni stručnjaci za umetnost često ne zapažaju greh protiv unutrašnje prirode stvari... Postoji mnoštvo zanatlija koji mogu tačno preneti sve pojedinosti oblika, ali unutrašnju prirodu mogu razumeti samo veliki duhovi.”

⁵⁹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 106 – 107.

Nažalost, do “očaravajućeg” oblika stopala dolazilo se putem neospornog nasilja nad telom. Golo i odvezano, ličilo je na životinjske papke i ženske genitalije, a smatralo se da je duboka brazda u sredini vezanog stopala mogla da asocira na vaginu.⁶⁰ Obuveno, primalo je falusnu konotaciju, te je podsećalo na muške genitalije.⁶¹ Pokriveno svilom i vezom, ličilo je na pupoljak, laticu ljiljana ili lotosovog cveta, čemu se ne treba čuditi, jer su u kineskom jeziku, kineskoj literaturi i pornografiji cvet ili srce cveta bili više nego česti eufemizmi za ženski polni organ. Oblik vezanog stopala mogao se uporediti i sa oblikom ljutih papričica, vodenog kestenja, kukastih predmeta, luka i četkice za pisanje⁶²

Još jedna metafora kojom se slika običaj vezivanja stopala data je kroz usmenu istoriju izvesne žene, čije je iskustvo zabeleženo u već pomenutom delu autora *Jao Lingsi-a*. Ona svoje savijene prste naziva “mrtvim gusenicama”, čime se povlači paralela između rađanja vezanog stopala i rađanja leptira. Sam proces modifikovanja može se uporediti s različitim fazama razvoja insekta. Gusenica prvo plete mrežu, zatvara se u čauru, potom izlazi, pa se transformiše u leptira. Ipak, suprotno kakvom cvrčku, koji povremeno presvlači kožu da bi rastao, zavoji vezanog stopala su menjani kako bi se zaustavio njegov rast i što više redukovala njegova veličina. Kada je, posle dve godine intenzivnog bola proces bio okončan, stopalo je bilo “umrtvljeno i bezbolno”, nalik “malom grobu”.⁶³

⁶⁰ Uobičajeni test kojim se merio standard vezanog stopala pretpostavljao je mogućnost umetanja srebrnog novčića baš u ovu pukotinu, stvorenu približavanjem prednjeg dela peti.

⁶¹ U životinjskom svetu često se simuliranjem genitalija privlači suprotni pol. Odličan primer takvog udvaranja jeste mužjak jedne etiopijske vrste pavijana koji svoje grudne šare, u obliku ženskih genitalija, koristi da šarmira partnerku u vreme sezone parenja.

⁶² Ovo poređenje je od posebne važnosti. U skladu s različitim obrazovanjem, sazrevanje deteta bilo je obeleženo time što je, u nadi da će svojim radom dostići položaj državnog činovnika, dečak dobijao četkicu za pisanje, a devojčica vezano stopalo ukrašeno cipelom koja je, budući da je bila produkt ručnog rada, simbolizovala njenu marljivost i radinost u domaćinstvu.

⁶³ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 23.

Lotos cipele ili latice ljiljana?

(Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, pp. 15)

Još jedan aspekt ove vrste oblikovanja tela, saglasan s idealom krhke i nežne, gotovo melanholične kineske ženstvenosti, bila je i estetika specifičnog hoda u lotos cipelama. Stopalo, oblikovano u vidu luka, pretvaralo se u produžetak uspravne noge, čime je prestajalo da bude njen zasebni deo.⁶⁴ Hod je stvarao magičnu iluziju lakoće, elegancije, delikatnosti i nežnosti, nešto što je moralo biti potpuna suprotnost mukama na zlatnim ljiljanima, čiji se vrh simbolično izdizao prema nebeskoj sferi.⁶⁵

Ipak, težnja da se prevazilaženjem gravitacije osoba otisne s podloge u visinu, značila je mnogo više nego puko praćenje modnog trenda. I sam ples legendarne *Jao Niang* na grandioznoj bini cara *Li Jü*-a odavao je utisak kovitlanja na oblaku. No, izgleda da ona nije bila ni prva, a ni jedina “lebdeća konkubina”. Na dvoru *Sjiao Baoduan*-a (vladao: 498 – 501. g.), vladara Severne države *Ći*, konkubina *Pan* je hodala na pozlaćenim laticama lotosa, čime je dočarana gotovo poetska slika u kojoj su, pod svakim korakom, cvetali pupoljci.

⁶⁴ Isti efekat postiže se nošenjem visokih potpetica koje stvaraju iluziju tanje i duže noge, kraćeg stopala, višeg i uspravnijeg tela koje kao da se izdiže iznad zemlje.

⁶⁵ Nekad se hod naglašavao time što se u štiklu cipele stavljalo zvonce. Krajem osamnaestog veka, na porubima elitne ženske suknje zašivane su figurice od žada u obliku konja, koje su pri kretanju udarale jedna o drugu i stvarale prijatan zvuk, stalnu opomenu da hod treba da bude graciozan, nalik plovljenju po vodi.

*Once there was a doe who left imprints of the lotus blossom as she walked. She became the second wife of the Fanyu king and gave birth to a thousand-leaf lotus; on each leaf was a baby boy. Thus she received a thousand sons, who became the Thousand Buddhas of the Good Klapa.*⁶⁶

U kineskoj literaturi “lebdenje na oblacima (vodi)” postalo je metafora kojom je opisan hod žene vezanih stopala. Većina boginja, besmrtnica i talentovanih devojaka, prikazana je tako da im je gornja polovina tela naslikana do detalja, a ona donja sakrivena oblacima platna. Da bi se dočaralo bestežinsko stanje idealne žene čija je telesnost prečišćena od svetovnog mulja i blata, naslikano stopalo jedva da se naslućivalo u magli i talasima slojevite odeće. Posredstvom vezanog stopala, zaklonjenog od zemaljske prljavštine, zavijenog i obuvenog čak i u vreme spavanja, ženi se pripisao atribut božanskog bića, nedostupnog ideala koji je težila da dostigne.

*She is dimly descried like the moon obscured by light clouds,
She drifts airily like whirling snow in streaming wind.
Gaze at her from afar,
And she glistens like the sun rising over morning mists,
Examine her close up,
And she is dazzling as lotus emerging from limpid ripples...*

Cao Zijian, “Boginja reke Lo”⁶⁷

Imajući u vidu da je afinitet prema malom lotosu nesumnjivo bio integralni deo kolektivne seksualnosti kineskih obožavatelja, sledeći korak u njegovom definisanju učinio je da se uspostavi veza između spe-

⁶⁶ Uzeto s rezervom, može biti da je ova naklonost prema nebeskim koracima i lotos aparaturama bila inspirisana indijskom pričom, koju je zabeležio budistički hodočasnik *Sjuan Cang* (596 – 664. g.). Kao produkt kopulacije košute i čoveka, rođena je devojčica s ljudskom glavom i telom, ali i životinjskim papcima. Odgajana među ljudima, pri hodu je ostavljala otiske lotosa na zemlji. Proročanstvo je potvrđeno i ona je rodila hiljadu sinova, od kojih je svaki sedeo na po jednoj od hiljadu latica lotosovog cveta. Interesantno je kako ova priča objedinjuje sve bitnije aspekte običaja vezivanja stopala. U njoj se sreću suprotnosti, ljudsko i animalno, kao što su se u rekonstruisanom stopalu sretali simboli lepote, plodnosti, ženstvenosti, morala, erotske privlačnosti, nasilja i bola. Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001. g.

⁶⁷ Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001.

cifičnog “geganja” žene i njenog polnog organa. Naime, pri hođu se ravnoteža održavala na peti, što je uslovalo da karlica i grudi postanu istaknutije. Stalno korišćenje mišića gornjeg dela noge učinilo je da kukovi i vaginalni refleksi ojačaju što je, navodno, uslovalo uvećanje i zatezanje *mons veneris*-a, a time, verovalo se, i ženski šarm u krevetu, u kome “kao da se svaki put vodila ljubav s devicom”. Pristalice ove teorije⁶⁸ tvrdile su da je seksualni nagon bio utoliko izraženiji ukoliko je stopalo bilo manje. Međutim, ne samo da su ovi argumenti potpuno diskvalifikovani u modernoj nauci, nego je već u daoizmu sâm običaj bio obeležen kao beskoristan, nasilan i neproduktivan.⁶⁹

Pre dve hiljade godina, kineska medicina je ustanovila da je redovan polni odnos od velike važnosti za celokupno ljudsko zdravlje. Balans tela i uma bio je neophodan za uspostavljanje skladnog odnosa s kosmičkim energijama i energijama prirode, što je oduvek bio jedan od osnovnih ciljeva kineske filosofije. U tom smislu, seks je bio preventivna medicinska formula i prirodan način za postizanje ravnoteže u organizmu. Redovni polni odnos vodio je fizičkom, mentalnom i emotivnom zadovoljstvu, obezbeđivao je dugovečnost, ublažavao napetost, impotenciju i umor, jačao je telo, imunitet, samopouzdanje i izdržljivost. Koitus je bio upražnjavan da bi “smirio um i utišao ego”.

Koliko se ova filosofija odnosila na ženu, teško je reći. Ona je bila tu da rodi decu i tako produži porodičnu lozu svog supruga; bila je tu da poštuje propisane standarde vrline; bila je tu da otkloni potencijalnu seksualnu frustraciju i napetost muškarca koji je, pretendujući na karijeru državnog službenika, polagao rigidne i iscrpne ispite. Patrijarhat je oduvek ženu i decu smatrao ekonomskom imovinom. Što ih je više imao, to je bio bogatiji i zadovoljniji. Kako je, u želji za što većim materijalnim bogatstvom i socijalnim statusom, u svojoj riznici kulturno-materijalnih

⁶⁸ Među pristalicama našli su se i konzervativni kineski intelektualac *Gu Hongming* i lekar *Čang Dingšeng* koji je, vrativši se sa svojih studija na Zapadu, zauzeo stav protiv običaja za koji je smatrao da uništava seksualnu želju.

⁶⁹ U drevnoj kineskoj seksologiji, stopala ne samo da su bila predmet obožavanja, već su smatrana i mikrokozmmima i osloncima tela. Preko njihovih tananih nerava telo je povezano sa zemljom, pa se možda baš zbog toga stopalo smatralo i simbolom plodnosti. Verovalo se da se spajanjem tabana “stvarala pećina zadovoljstva” ispunjena seksualnom energijom, vitalnom silom transformacije.

dobara gomilao umetnička dela, tako je i u svojoj porodici gomilao žene malih stopala. Organizovano takmičenje vezanih lotosa, te i njegova pobednica, afirmisali su ustaljenu strukturu kineske patrijarhalne porodice čija je glava, pobedom njihove konkubine, prve žene ili kćerke, akumulirala prestiž i ugled posedovanja što većeg kulturnog kapitala.

I pored konfucijanskih, a posebno neokonfucijanskih nastojanja da regulišu ljudske odnose, utemeljenja filozofskog koncepta rituala (*li*)⁷⁰, zvaničnog ukidanja predbračnih odnosa i uspostavljanja institucije unapred ugovorenog braka, staro kinesko društvo je ostalo poznato po sklonosti ka autentičnim senzualnim zadovoljstvima. Na granici između potrebe da se ljudska žudnja ukroti i potrebe da se ta ista žudnja zadovolji, ovakva vrsta kontradiktorne prirode manifestovala se i kroz dualni karakter vezanog stopala. Ono je u isto vreme bilo otelotvorenje morala i erotskog objekta, u isto vreme i lepo i ružno, komično i tragično, slabo i moćno.

Izvesno je da je u društvu, u kome je žena bila objekat večitog pogleda, na dvoru, u domaćinstvu i bordelu, preplitanje nasilja, bola, patnje i estetike uzrokovalo amorfni spoj ljudskog, životinjskog, biljnog i predmetnog. Ispod modnih trendova, slojeva pamuka i obojene svile, realnost vezanog stopala svodila se na gnoj, krv, žuljeve, otpalo meso i miris o kome je rečeno da je ili potpuno privlačio ili potpuno odbijao, ali se, u svakom slučaju, nije mogao ignorisati. Nasilna rekonstrukcija “prirodnog lotosa” stvarala je “zlatni lotos”, upakovan u blistavu spoljašnjost, čijim bi se raspakovanjem uništio estetski doživljaj ljubitelja i posmatrača. Tako je malo stopalo postalo veliki tabu.

Od vremena dinastije *Sung*, kineska erotska literatura ne manjka u eksplicitnim ljubavnim scenama koje detaljno slikaju nago telo i njegove genitalije. U erotskoj umetnosti dinastija *Ming* i *Čing*, i muško i žensko telo je vitko i vidno glatke kože, što je predstavljalo jedno od glavnih obeležja lepote i statusa.⁷¹ U erotskom slikarstvu, žensko telo se od muškog razlikovalo isključivo po reproduktivnim organima, po obuvenim

⁷⁰ Rituali (*li*) – pravila prikladnog ponašanja u javnom i privatnom životu; instrumenti društvene kontrole kojom se uređuju različiti odnosi u zajednici.

⁷¹ Jedina muška tela čija su obeležja bili mišići i malje, bila su tela mongolskih konjanika i ratnika.

vezanim stopalima, a nekad i po ukrasima u kosi. U domenu ovog kulturnog aspekta, zlatni lotos se smatrao znakom raspoznavanja muškog i ženskog pola, a zatim i roda.⁷² Scene različitih poza pri polnom odnosu zapažene su na keramici i rezbarijama, kao i unutar lotos cipela, posebno onih koje su bile namenjene mladoj nevesti i kurtizani.

S izuzetkom prirodnih ljljana boginje *Guanjin* ili neke sluškinje, za razliku od detaljno naslikanih polnih organa, slike odvezanog stopala više su no retke. Jedine zabeležene scene delimično otkrivenog lotosa slikaju ženu kako menja zavoje i obuva cipelu, koja je bila poseban erotski stimulans. Ono što je bilo u cipeli predstavljalo je tajnu koju je uzbuđena publika u svojim erotskim maštanjima mogla da oblikuje kako god je htela. Otklanjanjem ručno izvezene maske narušila bi se draž misterioznog, označio bi se kraj erotskog zadovoljstva i početak banalne istine, bez ikakve preostale mogućnosti da se u njoj uživa i sanja.

Između krajnje restriktivnog ambijenta neokonfucijanskog društva i potrebe za senzualnim zadovoljstvima zlatni lotos je, kao vid naročite neverbalne komunikacije, pokretao imaginaciju i nagoveštavao predstojeće zadovoljstvo. Neretko se erotskom slikom smatrala i ona čiji koncept nije bio definisan ustaljenim pornografskim okvirima obnaženog tela. Bilo je dovoljno prepoznati erotske simbole, a ostalo prepuštiti imaginativnoj invenciji. U kontekstu fetišističke skopofilije, seksualnu uzbuđenost uslovio bi i pogled na malu, crvenu cipelu, koja bi kakvim slučajem provirila ispod pokrivača kreveta, jednostavan otisak cipele u snegu, čak i scena obuće postavljene na lju-ljašci. Dodirivanje i milovanje cipele konstituisalo je finu predigru polnom odnosu, pa nije bilo retko da je muškarac, usled neodoljive želje da poseduje obuću voljene žene, umeo da ukrade lotos cipelu i čarapu, a naročito intimnu spavaću papuču.⁷³

⁷² Interesantno je da su u tzv. rodnoj zabuni (gender confusion), šesnaestog i sedamnaestog veka, zabeleženi slučajevi žena preobučениh u muškarce, muških tkalja, transvestije, pa i muškarca vezanih stopala dužine otprilike 15 cm, a širine 5 cm. Ovi muškarci su, najverovatnije, pripadali homoseksualnim, glumačkim i bordelskim krugovima društva.

⁷³ Pojedini erotski crteži prikazuju čak i uzbuđene muškarce koji masturbiraju nad parom "pozajmljenih" rekvizita. Pošto su krađe bile relativno česte (naročito na severu Kine), žene su svoje cipele, pre nego što bi otišle na zabavu, neretko zašivale za svoje čarape, i time sprečavale krađu.

Pamučne papuče za prvu bračnu noć
(Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for Bound Feet*, Los Angeles, London, 2001, p. 71)

Ovakve situacije mogle su pogubno uticati na ženu iz “dobre porodice” (*liang jia fu nü*), čija je ukradena obuća značila gubitak ugleda (*dü mianzi*). S obzirom na to da je kult ženske čednosti u pojedinim trenucima ličio na psihološku opsesiju, koja je toliko slavila jačinu ženskog karaktera da se u jednom trenutku manifestovala kroz heroizam, a nekad i najekstremnije samožrtvovanje u obliku samoubistva (*xun si*), onda se ne treba čuditi što su devojke savetovane da svoje cipele čuvaju svojim životima. Ozbiljnost slučaja ukradene obuće, kojom se lopov naknadno igrao i zabavljao, parirala je ozbiljnosti slučaja u kome se gubitak nevinosti desio van bračnog okvira. Tako je prikrivanje stopala značilo dobro moralno vaspitanje devojke što je, na nesreću, intenziviralo njegovu privlačnost, a samim tim i neodoljivu želju oduševljenog obožavatelja da ga poseduje.

Izgleda da je suptilno dodirivanje odevnih predmeta koji su nosili izvesno erotsko značenje, a posebno onih na nozi i stopalu, upućivalo na naredni stupanj u udvaračkom procesu.⁷⁴ Ako je mladićev verbalni šarm naišao na zadovoljavajuće reagovanje devojke kojoj se udvarao, on bi najčešće ispustio ili svoj štapić za jelo ili maramicu pri čemu bi, u nameri da podigne predmet, dodirnuo devojčinu cipelu. Ako takva jedna indiskrecija ne bi izazvala šok i ljutnju, onda bi dotična osoba automatski odobrila sledeći korak koji je podrazumevao dalji fizički kontakt (poljubac, zagrljaj, itd.).

⁷⁴ Gamašne (*qiku*), koje su često služile da sakriju otečene i nabrekle gležnjeve, bile su još jedan deo odeće čijim se dodirivanjem aludiralo na potencijalni seksualni odnos.

Omiljene pozicije vezanih i mirisnih ljiljana bile su: na dlanu šake, na ramenima i na ljuljaši; među pokrivačima, među uzengijama i među snegom; ispod zavese, ispod zaklona i ispod ograde⁷⁵. Manipulacija stopalima bila je sastavni deo raznoraznih zadovoljstava pri polnom odnosu, od kojih su neka pretpostavljala trljanje svilenih lotosa o muški polni organ; gledanje ženskih genitalija dok muškarac u rukama drži sićušne lotose; stiskanje lotosa u vreme penetracije; lotose na ramenima partnera pri odnosu, itd.

Pošto su bili erotski objekti i pokazatelji lepote, male lotose je trebalo gajiti s puno ljubavi, najskupljim i najboljim sredstvima, što je nekad moglo da preraste u neku vrstu kompulzivne prakse. *Fang Sjun* je u tekstu "Klasifikacije kvaliteta mirisnih lotosa" predložio metode njihovih negovanja. Pored pranja, odstranjivanja otpalog mesa, masaže, odvezivanja i ponovnog vezivanja, izgled vezanog stopala je trebalo da bude privlačan, nikako vulgaran, čedan i pristojan. U tekstu je, gotovo stručno, preporučeno mesto i vreme za promenu zavoja: kada je sunčan dan, kada je žena blago pripita, posle kupanja, posle snova, pre nego što ode na spavanje, posle putovanja, pre nego što se probaju nove cipele, ispred cveća, ispod meseca i ispod lampe. Odgoj rekonstruisanog ljiljana smatran je ličnom i intimnom praksom, zbog čega su muškarci uživali i u voajerskim promatranjima odvezivanja i ponovnog vezivanja, isprobavanja cipela, zavezivanja pertli, pa čak i sasecanja žuljeva, što se sve dešavalo u privatnim ženskim odajama.

Kako se idealizovani deo tela vezivanjem i smeštanjem u odgovarajuću cipelu transformisao u nešto što je podsećalo na genitalije oba pola, sve aktivnosti koje su se inače ticale erogenih zona i samog čina kopulacije, ticale su se i samih mirisnih ljiljana. U oblasti fetiša, eksperti i danas smatraju da se u očima ljubitelja delikatni delovi cipele poistovećuju s anatomijom polnih organa.⁷⁶ Stoga se zlatni ljiljan grizao, mirisao, stavljao u usta i lizao. Neke muškarce je uzbuđivao čak i zvuk pri dodirivanju cipele, čija je neodoljiva aroma smatrana snažnim afrodizijakom i erotskim stimulansom.

⁷⁵ Jedan od vidova devojačkog udvaranja momku pretpostavljao je pokazivanje njenih malih crvenih cipela, koje su često virile ispod drvene ograde.

⁷⁶ Flugel J. C., *The Psychology of Clothes*, London, International Universities Press, 1930.

Mali lotos je koristio i uvećanju uživanja pri tzv. društvenim događanjima, banketima i raznoraznim proslavama, od kojih se većina odvijala u prisustvu “uspešnih” kurtizana, veštih u pesmi, muzici, plesu, zavodnju i pružanju seksualnih zadovoljstava. Redovan gost bordela više je voleo da žena koju je odabrao ima lepo oblikovano stopalo nego lepo lice ili velike grudi, što je možda bio slučaj u zapadnoevropskoj javnoj kući. U bordelima viših klasa (kuće vina, čajdžinice i prvorazredni cvetni (ploveći) bordeli – *Hua Fang*), veći deo posete, koji se odvijao pre “odlaska u krevet”, prolazio je u viščasovnoj gozbi, pirovanju, ukusnoj hrani, dobrom piću, pesmi, muzici i društvenim igrama, u kojima su ponekad učestvovali i vezani lotosi. Poznato je da su napisani čitavi priručnici o tome kako najbolje iskoristiti zlatne ljiljane u igrama zavodjenja. Jedna od takvih instrukcija govori o tome da zabavljačica⁷⁷ dozvoli da se vrh njene cipele umoči u čaj ili neko drugo piće pre nego što ga mušterija ispije.

Sudeći po motivu crne mačke koja se probija kroz baštu hrizantema i leptira, verovatno da je ova cipela bila namenjena kineskoj kurtizani ili glumici.

(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997)

⁷⁷ Uobičajeni termin za kinesku elitnu prostitutku – *di*, prevodi se kao “zabavljačica” iz više razloga. One *di*, koje su bile izabrane za “posao”, morale su da prođu iscrpljujući i rigidan trening savladavanja niza veština, posle koga su postajale “kurtizane vredne svoje klijentele”. Zbog svog književnog obrazovanja, poetskog talenta, muzičkog i plesnog umeća, često su upoređivane sa japanskim gejšama i grčkim heterama. Njihov zadatak je, pre svega, podrazumevao stvaranje fine i opuštene atmosfere u kojoj su uživali visoki činovnici, kandidati državnih ispita, učenjaci i umetnici, a zatim i zadovoljenje njihovih seksualnih potreba.

Jedna od ovakvih igara podrazumevala je ubacivanje semenki ili sićušnih plodova voća u malu cipelu koja je, pre nego što bi igra započela, išla iz ruke u ruku zadivljenih gostiju. Igra “splav”, za koju se smatra da je vodila poreklo iz dinastije *Sung*, igrana je po unapred određenim pravilima. Kurtizana sa najmanjim i najlepšim stopalima, koja je beležila i rezultat igre, trebalo je da skine svoje cipele, posle čega bi jednu cipelu stavila u lavor, a drugu u čašu. Zatim bi s lavorom u rukama stala pred mušteriju, na rastojanju od otprilike 45 cm, sa koga bi gost pokušavao da semenje lotosa (ili zrna crvenog pasulja, itd.), koje se hvatalo palcem, kažiprstom i srednjim prstom, ubaci u praznu cipelu u lavoru. Svaka mušterija imala je pravo na pet bacanja. Posle svakog neuspeha, bosa kurtizana određivala je kaznu po kojoj je svako ko nije uspeo da pogodi cipelu morao da popije određenu količinu vina. Svako bacanje imalo je svoj naziv. Ubacivanje iz prvog pokušaja, nazivalo se “zvezda padalica”, a pet uzastopnih pogodaka, “pet perli”. Ukoliko seme nije pogodilo čak ni lavor, ili ako je pomerilo položaj cipele, takmičaru je naređeno da za kaznu popije dodatnu količinu vina, nešto otpeva ili odsvira. Nekad je ova igra umela da traje i po četiri ili čak šest časova.

Stvorivši koncept ideje o umetnosti življenja i uživanja, kineska civilizacija je definisala i posebnu vezu između hrane i polnog zadovoljstva. U domenu etimologije, kineski karakter *mei* (lepo) sastoji se iz dva dela, karaktera *yang* (ovca) i karaktera *da* (veliko). Struktura ove reči nesumnjivo ukazuje na to da je nešto što je smatrano lepim moralo biti i ukusno, baš kao što je to bila i porcija začinjene ovčetine. Drevna kineska seksologija posebno je važnim smatrala polne žlezde u kojima su stvarani hormoni ili vatra (*huo*), nešto što je podsticalo obnovu ćelija i tkiva, čime se garantovalo očuvanje ljudskog zdravlja, a samim tim i produžetak ljudske zajednice. Istu funkciju vršila je i pećnica u kojoj se kuvala hrana, bez koje život ne bi bio moguć. U tom kontekstu, izvesno je da je lepo ujedno zaokupljalo pažnju, budilo čula i služilo svrsi. U njemu se moglo uživati ne samo putem pogleda, već i putem mirisa, ukusa i dodira, što je sve svojstveno i konzumaciji zlatnog lotosa. U prilog ovome su i mnogobrojni eufemizmi vezanog stopala, imena plodova i hrane koji su svojim oblikom i svojom jestivošću upućivali na njegovu malu veličinu i zašiljen palac. Pored uobičajenih blagozvučnih naziva, kao što

su: lotos, zlatni lotos, mirisni lotos, zlatni i mirisni ljiljan, bambusov izdanak, vodeni kesten, knedla, crveni pasulj, *congci*⁷⁸ itd., našli su se i simboli: dve mandarinske patke⁷⁹, mlad mesec, dvostruke ili mirisne kuke, itd. Zanimljivo je da se u eseju anonimnog autora navodi osamnaest pozicija tela pri polnom odnosu, u kome glavnu stimulativnu ulogu imaju latice ljiljana, čija imena začuđujuće liče na imena kulinarskih specijaliteta u jelovniku kakvog kineskog restorana. No, *Fang Sjun* odlučno tvrdi da su među najlepšim biljkama, cvećem i hranom, najsuperiorniji “vezani bambusovi izdanci i kesteni”⁸⁰. Oni razumeju ljudski govor, pobeđuju bol i odolevaju promeni godišnjih doba. Lotos specijaliteti su, slično kuhinjskim, budili senzaciju pet čula, pa je mirisanje i kušanje malog stopala predstavljalo važan deo seksualne predigre. Naime, smatralo se da je jedino stopalo vredno pažnje, bilo ono koje je moglo ući u nozdrvu, i ono u čijem je mirisu trebalo uživati kao u smrdljivom francuskom siru.

Nije teško zaključiti da je način na koji se jedno društvo odnosi prema hrani, način na koji je sprema i konzumira, direktan pokazatelj stepena civilizacije koji je to društvo dostiglo. Pronalaskom vatre, ljudska vrsta je evoluirala i produžila život. Kuvanjem se sirovo i divljačko transformisalo u nešto što je bilo ukusno i bezbedno za upotrebu. Slično tome, vezivanjem stopala, kao da je fatalna moć ženskog tela bila ukroćena i stavljena u svrhu moralnog i erotskog zadovoljstva celokupne zajednice, a ponajviše njenog muškog dela. Verovalo se da se i jednim i drugim procesom primitivno transformisalo u civilizovano.

⁷⁸ Kineski kulinarski specijalitet – punjene knedle od slatkog pirinča, uvijene u bambusov list. *Congci* se posebno prave kao žrtvena hrana na festivalu *Duanvu*, koji je posvećen pesniku Ču Juan-u.

⁷⁹ Stara kineska poslovice objašnjava da je brak stvoren iz ljubavnih pobuda kao ključali lonac, u početku strastven, ali osuđen da se vremenom ohladi i postane frigidan. S druge strane, unapred isplanirani brak između dve osobe, koje se često nisu ni poznavale pre svadbene ceremonije, u početku je hladan, ali se vremenom zagreva i postaje sve vatreniji. Ideja idealnog bračnog partnerstva, čiji je simbol bio par mandarinskih patki, podrazumevala je da dve osobe ostvare međusobnu ekonomsku saradnju, postanu najbolji prijatelji i kultivišu instituciju porodice. U ovom slučaju mandarinske patke ukazivale su na dva nerazdvojna stopala.

⁸⁰ Pri inicijalnom procesu vezivanja, devojčice su često grizle vrh četkice za pisanje ili plod vodenog kestena, u nadi da će njihova stopala postati tanana i zašiljena kao i sami predmeti.

Na ovakav oblik rekonstrukcije tela gledalo se kao na peć u kojoj se sirovo pretvaralo u kuvano, a neukroćeno u ukroćeno. Netransformisano žensko telo bilo je ružno. U njemu se nije moglo uživati sve dok se, prošavši kroz kulturu kuhinjske vatre zavoja i prvih trening cipela, nije pretvorilo u knedlu koja se skuvala, i time postala ukusna. Tako su, u kineskoj literaturi i poeziji ženine oči postale bademi, njena usta trešnje, obrazi zrele breskve i dinje, grudi glave pilića, a njeni tanani prsti oljušten mladi luk. Kineska civilizacija pamti da je lepota zaista bila jestiva.

V

Običaj koji razdvaja

Zlatni lotos u braku, porodici i civilizaciji

Religijske i obrazovne institucije, državni mehanizmi i mediji, oduvek su nastojali da iskonstruišu moral koji je, kao jedan od temeljnih osnova ljudske ličnosti, bio i ostao glavno sredstvo kontrole delovanja individue. Ono što je “moralno”, to je i “ispravno”, i ma koliko da je Anatol Frans bio u pravu govoreći da je moral suma predrasuda jedne zajednice, on je neosporan, neophodan, i apsolutno relativan. Ovaj oblik društvenog definisanja i uređenja nije zaobišao ni staru kinesku civilizaciju, u kojoj je specifični vid regulisanja javnog i privatnog života pojedinca bio više nego prisutan.

Rigidna hijerarhija i stroga pravila takozvanog odgovarajućeg ponašanja, nepravedno su smatrana načelima konfucijanske filosofije i religije. Iako je ona sadržala uobičajene izjave o inferiornosti žene u odnosu na muškarca⁸¹, stepen razdvojenosti među polovima nije bio tako strogo primenjivan kao u periodu njene ponovne invencije. Za vreme i posle dinastije *Sung*, kao reakcija na izvesne društvene i političke prilike, kulturološku i hijerarhijsku dekadenciju, a posebno brz uspon budizma koji je, propagiranjem neke vrste asketizma, patnje, celibata i odricanja, predstavljao opasnost po autentičnost uređenja kineskog društva, razvila se neokonfucijanska filosofija. Zvanično usvojena kao preliminarna u definisanju različitih državnih odnosa, njena načela su definisala i osnovno jezgro zajednice, instituciju porodice.

⁸¹ Konfucije je rekao: “Samo je žene i inferiorne muškarce (*xiaoren*) teško obrazovati.”

Izgleda da je koncept kontinuiteta, "... večno pulsiranje kroz iščezavanje i novo javljanje..."⁸², bio jedan od važnijih aspekata kineske filosofije koja je za svoj osnovni cilj postavila red i harmoniju u društvu. Brak je bio sredstvo pomoću koga se produžavao život jedne porodice, i to kroz integraciju novih članova, žene koja je dolazila u kuću svog muža, i dece koju je rađala. Porodica je metaforično upoređivana s drvetom čiji je rast u povoljnim uslovima napredovao, a u nepovoljnim stagnirao. Stare i jače grane (stariji članovi), štiteći mladice (mlađe članove) od sunca i kiše (pružena ljubav, obrazovanje, osećaj sigurnosti i pripadnosti domu), odumirale su i padale na zemlju, obezbeđujući hranljive sastojke (duhovnu potporu stečenu putem poštovanja kulta predaka; sećanja i odavanja pošte preminulim članovima porodice) potrebne za nastavak života. Time se inicirao nov ciklus nestajanja i nastajanja. Ako su i stari i mladi članovi zajedno radili na konstituisanju porodičnog drveta, ono je raslo i svojom velikom senkom pravilo prijatan hlad, u kome su mogle da uživaju i buduće generacije. Iz godine u godinu, stablo je dobijalo po novi prsten, a koren drveta tonuo sve dublje i dublje u zemlju. U takvom nukleusu idealna žena bila je "mudra majka i korisna supruga", učiteljica svoje dece koja je, poštujući propisane standarde vrline, imala moć da društvo transformiše u pozitivnom smislu.

Portret kineske porodice
(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, p. 53)

Neokonfucijanska dogma nastojala je da uredi "hao-tične seksualne odnose" koji bi u protivnom, smatralo

⁸² Radosav Pušić, *Žena – "druga polovina neba"*, Zabavni magazin br. 5, 1996, str. 40.

se, prerasli u nemoralnost, manifestovanu kroz odstupanje od propisanih normi zvanične religije. Neuređeni seksualni odnosi predstavljali su svojevrsnu pobunu i kardinalnu pretnju jedinstvenom poretku carstva. Zbog toga je kontrola onog što jeste, i onoga što nije bilo dozvoljeno strogo regulisana i dosledno sprovedena.⁸³ Javno nadgledanje morala i pokušaji da se ljudska erotika i potencija ukrote, samo potvrđuju moć seksualnosti da putem stvaranja izazove promenu kojom se održava svet.⁸⁴

U to ime, jedan od najpoznatijih i najvažnijih utemeljivača neokonfucijanstva, filosof Ču Si (1130. – 1200. g.)⁸⁵, tvori slogan “*Cunli meiyu*” (“Održati na-

⁸³ Očigledan primer sprovođenja ovakve vrste kontrole nad pojedincem predstavlja slučaj *Sima Čian-a* (145 – 86. g. p. n. e.). Iako zvanični istoričar na dvoru cara *Vu Di-a*, i ujedno jedan od najobrazovanijih učenjaka dugogodišnje dinastije Čin, *Sima Čian* biva kastriran i osuđen na tamnicu zbog pokušaja odbrane jednog hanskog generala i različitih političkih ideja.

⁸⁴ Nije ni čudo što institucija kupoprodaje ženskih seksualnih usluga biva uspostavljena veoma rano. Pouzdani podaci beleže da su prve javne kuće otvorene u državi Či, u sedmom veku p.n.e.

⁸⁵ Revitalizacija, reinterpretacija i preoblikovanje konfučijanstva u dinastiji *Sung*, uslovalo je nastanak dve neokonfucijanske škole: škola uma/intuicije, čiji je najpoznatiji mislilac bio *Vang Jangning*; i škola načela/principa, čija je filozofija kulminirala u Ču Si-ovoj misli. Značaj ove filozofije je, pre svega, u njenoj mogućnosti da razjasni i objedini osnovna načela prethodnih ideja u jedan koherentan sistem mišljenja. Jasnim definisanjem velikog načela, principa (*li*), materijalne sile (*qi*), ljudske prirode i ljudskog uma, Ču Si je oblikovao svoju filozofiju na osnovama svog prethodnika, filozofa Čeng Ji-a, zbog čega se škola principa nazivala i Čeng-Ču školom. Ova škola je definisala postojanje jednog sveprisutnog, nematerijalnog i nepromenljivog principa, koji svim stvarima daje suštinu i formu. Ljudski princip konstituiše ljudska priroda, koja je u osnovi dobra. Čovekov um je u svojoj suštini izjednačen s umom univerzuma, sposobnim da razume principe svih različitih stvari. Ljudski um se može usavršiti prevazilaženjem granica i slabosti, čiji je izvor u neuravnoteženosti njegovog fizičkog otelotvođenja. Metod kojim se Ču Si koristio pretpostavljao je istraživanje stvari, čime je osoba dostizala puno prosvetljenje mudraca. Samokultivacija i sveobuhvatno obrazovanje vodili su moralnoj disciplini u društvu. Ljudski odnosi, ponašanje i politički problemi bili su jedna od njegovih osnovnih preokupacija. Sticanjem određenog literarnog znanja, kosmički princip, objedinjujuća humanost (*ren*), dovođena je do kulminacije. Osoba je putem ove blagonaklonosti prevazilazila sopstvenu sebičnost i pristrasnost; ona se mogla identifikovati sa svim stvarima, i tako ujediniti i sa umom univerzuma, što se manifestovalo kroz ljubav i kreativnost. Izdvajanjem četiri kineska klasika (“*Anali*”; dva dela “*Knjige obreda*”: “*Veliko učenje*” i “*Doktrina sredine*”; i tekst “*Učitelj Mencije*”) i njihovih komentara, stvorena je osnova državnih ispita i zvanične ortodoksne religije, koja je vladala društvom sve do 1911. g.

čelo kosmosa, odstraniti ljudsku želju.”). Zakon univerzuma (*li*), prethodio je nebu, zemlji, nastanku svih stvari, trima kardinalnim pravilima (vladar usmerava podanika, otac sina i suprug suprugu) i vrlinama (čovokoljublju, pravednosti, prikladnosti, mudrosti i vernosti). Najveći neprijatelj načela kosmosa (*li*) bila je sebična ljudska žudnja (*si yu*), čiji se izvor nalazio u čulima. Kako bi se prevazišla čula, i time kultivisao duh, trebalo je, pored ostalog, čuvati se i “lepih žena”, metaforično poređenih s katastrofalnom poplavom (*huo shui*) koja je, ako se nije držala pod apsolutnom kontrolom, mogla ugroziti hijerarhiju ljudskih uloga u porodici i državi.

Naspram kineskih “fatalnih zavodnica”, kojih je jedan *đunci*⁸⁶ trebalo da se kloni, ako ne u praksi a ono bar u teoriji, pozicionirane su žene iz takozvanih dobrih porodica, čije je moralno vaspitanje vođeno kodifikovanom ženskom etikom i kultom čednosti. Pored teorije o razdvojenim sferama, slika “idealne majke i supruge” svoju potporu imala je i u konceptu tri poslušnosti (devojčica sluša svog oca, žena svog muža, a majka svog sina) i četiri ženska postignuća (ženski govor, ženska vrlina, žensko vladanje i ženski posao). Navodimo neke od zabrana, stavljene u svrhu “prikladnog ponašanja”:

- Majka, žena, kćer ne mogu da učestvuju u političkim razgovorima i aktivnostima;
- Bez obzira na okolnosti, udata žena ne sme da pređe prag neoženjenog muškarca;
- Udata žena ne sme da komunicira s neoženjenim muškarcem;
- Udata žena u poseti svojoj porodici ne sme da sedi sa svojom braćom, niti sme da jede iz istih tanjira s njima ;
- Žena pri hodu mora da bude smerna, ne sme da naglašava svoje pokrete;
 - Ženi se pri govoru ne smeju videti jezik i zubi;
- Kada sedne, žena ne sme da pomera ramena i noge;

⁸⁶ *Đunci*, plemeniti gospodin ili mudrac, potencijalni je vladar države, koji ima sposobnost da vidi dalje od svoje materijalne dobrobiti, preko personalnog interesa, do opšteg blagostanja svog naroda. On je spokojan, smiren i širokouman; on razume šta je ispravno i vrednuje vrlinu. Naspram njega stoji “mali čovek” (*siao žen*), koji se pod mudračevim uticajem savija kao trava pod naletom vetra.

– Kada je radosna, žena ne sme glasno da se smeje; i

– Kada je ljuta, žena ne sme da povisi glas...⁸⁷

Život porodice započinjao je realizacijom braka, čiji su akteri svoj uzor imali u caru i carici. Carska porodica, koja je imala političku i moralnu odgovornost prema svom narodu, služila je kao uzor drugim porodicama elitnih krugova društva. Radi očuvanja dinastije, informacije je trebalo da budu strogo poverljive, pa je zbog toga fizička sloboda dvorjana, a posebno žena, bila potpuno ograničena. One su čuvane, izolovane i skrivane od javnosti, što je više nego odjeknulo u urbanoj sredini, spremnoj da imitira postavljene standarde ponašanja. Stoga se uzroku popularnosti vezanog stopala može prići i razmatranjem društvenog korpusa, u kome je većina stvari bila podređena carevom užitku, pa tako i užitku finansijski dobrostojećeg i uglednog muškarca. On je imao isključiv pristup bračnim partnerkama, čije su vernost i nevinost uvek trebalo da budu pod nadzorom, i čije je kretanje, što zbog osakaćenog stopala, što zbog postulata kulta čednosti, bilo nemoguće bez odgova-
rajuće pratnje⁸⁸ i putujuće zatvorene nosiljke.

S obzirom na maksime neokonfucijanskog društva, i te kako treba uvažiti spekulacije o rekonstrukciji stopala kao o gotovo savršenoj metodi kojom je žena, i simbolično i mentalno i fizički, bila ograničena na svoje predodređene unutrašnje odaje, mestu koje je odgovaralo njenoj “pravoj prirodi”. Ona je bila *jin* (negativni princip: tamno, meko, slabo, pasivno, itd.), on je bio *jang* (pozitivan princip: svetlo, čvrsto, snažno, aktivno, itd.); ona je čuvala svoju čednost⁸⁹, on je

⁸⁷ Radosav Pušić, *Žena – “druga polovina neba”*, Zabavni magazin, br. 5, 1996, str. 40.

⁸⁸ U vreme inicijalnog vezivanja stopala, devojčici elitne porodice često je dodeljivana sluškinja koja joj je pomagala pri hodu. Ovakva vrsta odnosa često je prerastala u dugoročno prijateljstvo zasnovano na međusobnoj psihofizičkoj zavisnosti i naklonjenosti.

⁸⁹ Nepouzdana podaci svedoče o tome da je i sam *Ču Si*, u vreme kada je bio na položaju guvernera u provinciji *Fudiani*, upoznao tamošnje žene s “notornim” običajem. Pošto je smatrao da je njihovo seksualno ponašanje, pre i za vreme braka, neprikladno i isuviše slobodno, naredio im je da vežu stopala. Nažalost, posle završetka procesa, žene nisu bile u stanju da hodaju bez dodatnog oslonca. Time je njihovo kretanje bilo sputano, a njihova vernost i porodični imetak osiguran. Iako se smatra da su samu epizodu *Ču Si*-u pripisale kasnije generacije filozofa, južni *Fudian*, a naročito *Čangčou* i *Siamen*, zaista pamte žene sa “izvrsno malim stopalima”.

posećivao bordel. Iako ovo nije bio jedini razlog zbog kojeg je običaj bio tako duboko ukorenjen i zdušno pruhvaćen, izvesno je da je predstavljao sredstvo kojim se osiguravala ritualna odgovornost, autoritet i imovina porodice (uključujući tu i žene i decu), čiji je vlasnik, u skladu s patrilinearnim vidom nasleđivanja, mogao biti deda – otac – sin.

Kako bi se porodična harmonija stvorila i nastavila bilo je neophodno, pored ostalog, popularizovati žensku “čistotu” i njenu izolovanost, što je sve vodilo veličanju ženske vrline uobličene modifikovanim stopalom. Telo, posmatrano kao vlasništvo porodice, klan, pa i monarhije, postalo je plan na kome se dokazivala apsolutna ljudska lojalnost. Društvo je vrednovalo onaj ženski moral koji nije poznavao strah od fizičke povrede.⁹⁰ U tom smislu, deformisano stopalo bilo je pokazatelj svih poželjnih karakternih crta jedne potencijalne supruge i majke.

Odvezani zlatni ljljani, 1924. g.
(Beverley Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, p. 127)

⁹⁰ U dinastiji *Han* zabeleženi su počeci kulta ženske čednosti (*zheng*) i vrline (*de*). Knjige, koje su se ticale ženskog morala i pravila njenog “pristojnog ponašanja”, predstavljale su kanon ženske etike, kineske klasike, koji su se prerađivali, ponovo štampali i čitali i u kasnijim dinastijama. Jedna od takvih klasičnih knjiga, *Lie nü zhuan* (“Biografije uzornih žena”), predstavlja refleksiju običaja dinastije *Han* na priče iz vremena dinastije *Čou*. Deo koji sadrži biografiju *Gaosing* iz *Liang-a*, tipičan je primer apsolutne odanosti i idealne požrtvovanosti. Mladog ženi znatne lepote umire muž, nakon čega puno dobrostojećih prosaca žele da je ožene. Međutim, ona ih uporno odbija, uključujući tu i samog kralja. Kako bi se oslobodila pritiska ponovne udaje, i time očuvala svoje čedno udovištvo, ona odseca nos i unakažava lice. Ovim postupkom kralj biva toliko impresioniran, da je odlikuje titulom *gaosing*, što znači uzvišeno ponašanje.

To kako se, i za koga ćerka udala, bilo je direktni pokazatelj sposobnosti i uspeha porodice, najčešće ženskog dela domaćinstva, u njenom ispravnom vaspitanju. U naučenom “prikladnom ponašanju” mlade verenice ogledao se ugled roditelja, koji su njenu nemogućnost da produži život natalne loze, putem vezanog stopala, transformisali u društvenu prednost, priliku da, već oko svoje petnaeste godine, sklopi unosan brak. Zlatni ljiljan se smatrao pokazateljem njene vrline stvorene primenjivanjem pravila vladanja (*li*) na njeno detinjstvo i sazrevanje. Budući da unapred ugovoren brak u staroj Kini nije bila individualna već porodična stvar, “muškarac se nije ženio ženom, već snajom”. Nakon što je naučena da bude odana, pokorna, skromna i marljiva, prepoznavši u njoj karakter vredan njene porodice, svekrva ju je birala za ženu svog sina. Tako se u nevestinom karakteru ogledala i reputacija familije kojoj se pridružila. Njena mala stopala predstavljala su savršen primer održavanja nečeg što se smatralo ispravnim porodičnim vrednostima, na kojima su počivale i vrednosti celokupnog društva.

Zajedno s kultom čednosti, vezano stopalo limitiralo je mobilnost žene, a samim tim i njenu mogućnost da zvanično postane deo javnog života. Obeležavanje ženskog tela, u periodu kada je dotična smatrana dovoljno zreloom da razume značaj telesnosti, u smislu realizacije neokonfucijanskog društveno-političkog stava, učinilo je da postane svesna jedine sfere u kojoj je mogla da deluje. Kroz deformisani lotos manifestovala se, i simbolično i fizički ovaploćena funkcija ženskog tela i morala u porodici. Prevazilaženjem bola, ona je trebalo da opravda svoj vrli karakter i obeleže visokog stepena civilizacije kojoj je pripadala.

Razlog za izjednačavanje konstruisanog lotosa sa nadmoći kineskog naroda, može se razumeti u kontekstu konfucijanske i neokonfucijanske politike, koja je potvrdila svoje tradicije, pored ostalog, videla i u prikladno obučenom i ukrašenom ljudskom telu. Ma koliko to danas zvučalo neverovatno, malo stopalo je smatrano autentičnim obeležjem tela, a tako i svojevrstnom oznakom kineske kulture (*wen*) i identiteta. *Ven* je značio kulturu zasnovanu na obredima (*li*), muzici, civilizovanim institucijama, učenosti i jeziku. U skladu s tadašnjim vrednostima, *ven* je stvarao muškarac, učenjak, imućni književnik koji je, ovladavši litera-

tutom i pisanjem, imao apsolutnu nadležnost u javnoj sferi. U tom smislu, vezivanje stopala može se protumačiti i kao oblik ženskog *ven*-a, pomoću koga je “drugi pol”, kroz značaj svog posla u privatnoj sferi, dobio šansu da učestvuje u ideji o enormnom značaju koji je kultura imala u konstituisanju kineske civilizacije. Običaj je učinio da granica između *Han* nacionalnosti i onih “drugih” nacionalnosti, a s njom i superiornost “centralnog kraljevstva” (*zhong guo*) nad “inferiornim varvarima” (*lu*), postanu vidljive i materijalizovane, između ostalog, i u obliku deformisanog ženskog tela.

Iako je konfucijanska tradicija pružala validan argument protiv fizičkog sakaćenja⁹¹, u kasnom šesnaestom i ranom sedamnaestom veku, vezano stopalo nije se smatralo deformitetom, već svojevrsnim dekorom tela. Svaki deo tela (kosa, nokti, itd.) koji je mogao da podleigne manipulaciji i transformaciji, smatran je izrazom kulturnog identiteta i političke pripadnosti. U kineskim enciklopedijama, odeljak o oblikovanju mirisnog ljljiana redovno je bio klasifikovan pored odeljka o “ženskim telesnim dekoracijama” (*nüzhuang*), nekad pored pet stilova frizura, dvadeset jednog načina isertavanja obrva, crvenih noktiju, različitih vrsta pudera i ruževa, i često, odmah nakon odeljka o ispravnom bušenju i ukrašavanju ušiju. Činjenica, da je s ušnih školjki otpadalo manje mesa nego sa stopala, nažalost, nije umanjila usađenu potrebu da se bude lepa.

Ispravno odabrana odeća služila je da ukaže na civilizacijsku i kulturnu razliku između lokalnog stanovništva i suseda⁹², ali i na rodnu distinkciju unutar samog društva. Povezanost odeće, procesa civilizovanja i same politike, očigledna je čak i u “Knjizi promena” (*Yi Jing*), u kojoj se kaže da su tri mitska cara, *Huangdi*, *Jao* i *Šun*, u nameri da ispravno vladaju narodom, puštali da im donji delovi odora slobodno padaju čime je, verovalo se, bila uspostavljena svetska

⁹¹ Telo je smatrano nasleđenim od roditelja, pa se kao takvo nije smelo ugroziti. Poznati kineski učenjak osamnaestog veka, Juan Mei, koristi ovaj argument u borbi protiv običaja vezivanja stopala, koji smatra pogrešnim i ravnim činu kremiranja.

⁹² Stepem civilizacije “drugih” nacionalnosti merio se po njihovoj spremnosti da prihvate, imitiraju, usvoje i u svoje kulture inkorporiraju vrednosti (posebno odeću i obuću) nacionalnosti *Han*.

harmonija.⁹³ Prikladna odeća uzeta je kao znak dobrog upravljanja državom koje je, baš kao i proces transformisanja stopala, podrazumevalo pretvaranje haosa u red; varvarskog u civilizovano. Oblačenje i ukrašavanje tela smatrano je kulturnim i političkim, moralnim i simboličnim činom kojim se promovisala vrlina; kojim su se ljudi razlikovali od životinja⁹⁴; kojim su se ljudi različitih staleža razlikovali i među sobom.

Stara Kina sebe je smatrala centrom sveta. Kako bi se razlikovao od varvara koji su upadali na njenu teritoriju, i kako bi sačuvao snažnu naciju, njen narod je svoju odeću shvatio kao znak raspoznavanja civilizovanih i superiornijih. Čak i u svojoj kasnijoj istoriji, Kina se protiv strane dinastije *Ćing* simbolično bunila sićušnim stopalima svojih žena. Da bi očuvao autentične kulturološke vrednosti i obeležja svoje dinastije (lov, streličarstvo, vojnu veštinu, itd.), 1636. g. mandžurski car izdaje edikt po kome odeća i ukrasi *Han* stanovništva moraju biti prilagođeni stilu novopridošle dinastije⁹⁵. Svim muškarcima zabranjeno je da nose široke kragne i rukave, a svim ženama da nose punđe (*shutou*) i vezuju stopala. Onima koji/je su imitirali/le stilove “druge zemlje” (kineska dinastija *Ming*) u odevanju, obuvanju i frizuri⁹⁶, sledila je stroga kazna.

S obzirom na pažnju posvećenu detaljnim telesnim dekoracijama, odeći i obući, kao i mandžurskim po-

⁹³ U ovom slučaju, način na koji odoru nose tri mitska suverena ukazuje na njihovu naklonost prema daoističkoj ideji idealne vladavine, koja podrazumeva državu u kojoj je vladar pasivan; u kojoj vladar “ne dela”; u kojoj se ne meša u privatne živote svog stanovništva; u kojoj se odriče ratovanja i luksuznog života; i u kojoj praktikuje neiscrpjujuću akciju, kojom svoj narod usmerava ka originalnom stanju nevinosti.

⁹⁴ Smatralo se da su neobuvena i gola stopala bila obeležja životinja.

⁹⁵ Odeća dinastije *Ćing* u mnogo čemu imitirala je stil odeće i obuće *Ming* dinastije, ipak sa značajnim i očiglednim inovacijama inspirisanim nomadskim načinom života

⁹⁶ Obredom sakupljanja kose u punđu (*shufa*) obeležavalo se sazrevanje muškaraca nacionalnosti *Han*. Mandžurskim dekretom iz 1640. g., naredeno je da Kinezi briju prednji deo glave, i da umesto punđe, u znak poštovanja strane vlasti, nose perčin. Odsecanje kose s razlogom je bilo shvaćeno kao kastracija, pa tako i gubitak hanskog maskuliniteta i simbolično sakaćenje falusnog integriteta, što je smatrano mnogo štetnijim od fizičke smrti. Protiv naredbe pokušalo se argumentom da se telo, dobijeno od roditelja, nije smelo skrnaviti. Ovakav način protivljenja vezivanju stopala upotrebio se tek vek kasnije.

kušajima da ih promeni i time kinesku kulturu asimilira u svoju, očito da telo nije bilo shvaćeno kao zatvoren fizički entitet, odvojen od svoje okoline. Granice između korporalnosti i spoljašnje sredine nisu bile nešto što se nije moglo menjati. Zbog toga nije ni bilo moguće telo poimati kao kulturološko fiksiran i vremenski konstantan istorijski subjekt. U prilog tome ide i teorija kineske medicine, koja njegovo bivstvovanje zasniva na osnovama kosmologije, a ne anatomije. Naglašavanjem procesa u odnosu na događaj, funkcije u odnosu na anatomiju, i uticaja sredine u odnosu na biološke karakteristike, ljudska transformacija, rast i razvoj viđeni su kao delovi jednog kreativnog regenerativnog i interaktivnog organskog procesa.⁹⁷ Na telu su se videle šare promena u ljudskom životu, porodici, društvu, politici i kulturi.

Cipela sa štiklom severnog stila

(Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A Thousand Years of an Erotic Tradition*, Bekeley, California, 1997, pp. 26)

Utoliko više, žensko telo nije imalo šanse da se prvenstveno definiše kao “personalna svojina”. Tome se ne treba čuditi, jer je u Kini dobrobit društva uvek dolazila pre dobrobiti individue. Osoba je trebalo da bude deo celine, da koristi svoj puni potencijal i tako opravda sebe kao ljudsko biće. U uređenoj kineskoj porodici i državi, i muško i žensko telo nije bilo pojmljivo van neokonfucijanskog društvenog uređenja,

⁹⁷ Charlotte Furth, *From Birth to Birth: The Growing Body in Chinese Medicine*, in *Chinese Views of Childhood*, ed. Anne Behnke Kinney (Honolulu: University of Hawaii Press, 1995), 157–191 (quote on 158); Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of footbinding in Seventeenth Century Chi-ba*, *Journal of Women’s History*, vol. 8, no. 4. (<http://iupjournals.org/jwh8-4.html>).

iz prostog razloga što se i sama individua nije mogla odvojiti od uticaja zajednice.

Podložno transformaciji, stopalo se nije smatralo osakaćenim delom tela baš zbog toga što su koncepti sakaćenja i deformacije podrazumevali puku fiksnu fizičnost. Percepcija tela, stavljenog u svrhu društvenog blagostanja, ukazivala je na odeću i obuću koja je bila znak određenog socijalnog, moralnog i hijerarhijskog statusa. Pored toga, smatralo se da se nošenjem specijalne dvorske odeće uspostavlja veza između potreba ljudskog društva i samog univerzuma. U tom slučaju, dvorska osoba se smatrala transformisanom. Njeno telo postajalo je koordinata sveta; otvor oko vrata pretvarao se u nebesku kapiju koja je materijalnu sferu tunike odvajala od spiritualne sfere careve/ caričine glave. Nošenjem ovako “prikladne odeće”, u kojoj se sretala simbolika zemlje i neba, materijalnog i duhovnog, aktivirale su se kosmičke sile neophodne za stvaranje harmonije i reda, osnove na kojoj se održavalo carstvo.⁹⁸

Konstruisani kao oblici kineske kulture odevanja koja je označavala civilizacijsku pripadnost, funkcije ženskog stopala i muškarčeve kose bile su neraskidivo povezane. U periodu od sedamnaestog veka, pod uticajem stila i ukusa strane vlasti, vezano stopalo kao da postaje vidljivo. U ranijim kineskim dinastijama njegova popularnost se koncentrisala i čuvala u mirisu i puderu čarape, cipele i suknje, koji su ga skrivali, i time doprinosili njegovom šarmu i njegovoj privlačnosti. *Han* stanovništvo je *san cun jin lian* volelo zbog njegove mistične aure, a nikako zbog njegovog zgnječenog mesa. Mandžurke su donekle uspele da odole izvesnom modnom iskušenju⁹⁹, ne zbog toga što nisu želele, već zbog toga što im je dekretom bilo zabranjeno da vežu svoje “lotose od gvožđa”¹⁰⁰. Pošto je prikladno odeveno telo predstavljalo signal prihvatanja ili neprihvatanja određenog političkog stava

⁹⁸ John Vollmer, *Five Colors of the Universe: Symbolism in Clothes and Fabrics of the Ch'ing Dynasty* (Edmonton: Edmonton Art Gallery, 1980), 19; Dorothy Ko, *The Body as Attire: The Shifting Meanings of footbinding in Seventeenth Century Chiba*, *Journal of Women's History*, vol. 8, no. 4 (<http://iupjournals.org/jwh8-4.html>).

⁹⁹ Mandžurske žene su, zavedene trendom, kao zamenu za kinesku majušnu obuću, stvorile cipelu s platformom.

¹⁰⁰ “Lotos od gvožđa” bio je sinonim za prirodno, nevezano stopalo.

žene su, bilo da su pristale ili odbile da vežu stopala, na neki način, štatile identitete svojih kultura (*wen*), čije su aspekte, ogromnom većinom, stvarali i oblikovali muškarci.

Ne može se zasigurno reći da su vladar i vladajuća elita bili svesni uloge koju je ovaj ženski običaj imao u projektu konstituisanja grandioznog carstva. Ipak, izvesno je da su svi pokušaji da ga sankcionišu bili potpuno uzaludni. Tek je u devetnaestom veku, pod uticajem zapadne i kineske reformatorske misli, njegova popularnost vidno umanjena, a on sam pretvoren u simbol nacionalnog stida. Ono što je smatrano lepim postalo je ružno. Na veliku žalost, ovakav preokret u poimanju simboličnog značenja zlatnog lotosa ženu je još jednom stavio u ulogu žrtve. Ona se svojski trudila da zadrži pravo na svoj rodni identitet. U svakom slučaju, na pitanje zašto su žene nastavljale da vezuju svoja stopala godinama posle njegovog zvaničnog žigosanja i ukidanja, nema jednostavnog odgovora.

*You do not do, you do not do
Any more, black shoe...*

Sylvia Plat, "Daddy"

Moglo bi se reći da je s napretkom civilizacije napredovalo i poimanje žene kao slobodne individue koja zarađuje za sopstveni hleb. Moglo bi se takođe reći da su steznici i vezani lotosi ostali zarobljeni u prošlom vremenu, i da su danas poznati samo putem bajki pred spavanje. Moglo bi se i lagati o tome da "emancipovana" žena ne nosi visoke potpetice, ne ugrađuje silikonske implantate, i ne pegla svoje lice hemikalijama i hirurškim zahvatima ne bi li se osećala bolje. Moglo bi se na trenutak poverovati i u tobožnju ravnopravnost polova u kakvom fiktivnom društvu, u kome multibilionske korporacije ne plasiraju lažnu pilulu besmrtnosti smeštenu u šatulicu kreme protiv bora. Moglo bi se i ne primetiti da je današnje rekonstruisano stopalo poprimilo oblik anoreksične i bulimične petnaestogodišnjakinje koja, čitajući članak o tome kako smršati deset kilograma za nedelju dana, uči o tome šta treba da postane.

Naizgled odumrli oblici alteracije ljudskog tela, indoktrinirani relativizmom kultura u kojima deluju, u ruku nekih drugih vrednosti, definišu mit o savremenoj lepoti. Mehanizmi kontrole individue, pre svega mediji, religijske i državne institucije, danas, kao i hilja-

dama godina unazad, propisujući norme društveno prihvatljivog izgleda, zapravo, propisuju i kodeks prikladnog ponašanja. Bilo kako bilo, evropski i kineski *san cun jin lian*, u osnovi se ne razlikuju puno od kontemporarnih modifikacija tela koje se ponovo stavljaju u funkciju obeležja “ispravnog” stava.

Izvesno je da je istorija, u svom istinskom obliku, apsolutno nesaznatljiva, ali je takođe istina da je ona, ma koliko “lažna”, temelj onoga što je danas prisutno. Koliko se može zaista saznati o vezanom stopalu, teško je reći. Ono nastavlja da živi u okvirima privatne sfere raskošnog dvora, u poeziji, na slici i rezidualnim ostacima neokonfucijanskog društva koje, postavši deo globalnog sela pod zapadnoevropskim uticajem, mutira i stvara novu kulturnu zaveru.

Jedna forma granice zamenjuje se drugom, te je nježno razbijanje u korenu gotovo nemoguće. Nalik konstrukciji zlatnog lotosa, ona je zaštićena jezikom, zavijena u eufemistični paket reči koje je nekada čine tako očiglednom, a opet tako neprimetnom. Lingvističko maskiranje traumatizovane telesnosti ne samo da ublažava ozbiljnost nasilja, već ga u pojedinim slučajevima čini i privlačnim. Naposletku, ono što je svojim blagozvučnim ili skaradnim imenom prisutno u jeziku, kao takvo, prisutno je i u društvu. Slično gvozdеноj devi, srednjovekovnoj napravi za mučenje, čija je spoljašnjost oslikana ekstremitetima i crtama lica nasmejane žene, a unutrašnjost obložena metalnim klincima; slično kovčegu u kome je žrtva umirala u strašnim mukama, lotos cipela, pa i ona savremena, cenzuriše vidljivost posledica kompulzivnog kulturnog, modnog i političkog trenda.

Liang Čičao, ažurni protivnik običaja vezivanja stopala, zabeležio je:

Over the vast universe and throughout the ages, political edification from the sage and virtuous was diffused like the vast seas, but not a word was said or a deed committed for the sake of woman. Women were treated in one of two ways: they either fulfilled a series of duties or served as playthings. They were reared like horses or dogs to satisfy the first need and adorned like flowers or birds to satisfy the second. These two methods of oppression gave rise to three types of punishment. In Africa and India they pressed a stone against a woman's head to make it level, a punishment like our tattooing; in Europe they wanted the woman to have a slender waist, and to accomplish this they punished her by pressing

*wood against her waist; in China the woman had to have her feet bound, a punishment like cutting off the lower legs.*¹⁰¹

Apsolutna transgresija društveno-političkih granica nemoguća je. Različite civilizacije pamte različite oblike rekonstrukcija tela koje je umreženo u misao kulture kojoj pripada. U tom smislu, kineska klasika konstruiše svoje polove na osnovama holistične ideje, a njene rodove u skladu s fiksnom hijerarhijskom strukturom društva. Ako su menstrualna krv (“vodeća” u ženskom medicinskom telu) i energija *cí* (“vodeća” u muškom medicinskom telu) govore o različitosti polova, onda je naizmenično smenjivanje sveprisutnih kosmičkih principa (*jin* i *jang*) govorilo o potencijalnom izjednačenju moći rodova. Žena i muškarac stvarali su život; život koji su stvorili stvarao je novi život, novi život još jedan novi život, i tako u nedogled. I dok se državno uređenje bavilo očuvanjem zajednice, u domenu kineske medicine stvorena je ideja o idealnom androginom biću, u kome su se u savršenoj harmoniji sretali svetli i tamni princip, i time uzrokovali potpuni balans duha, uma i tela.

Kineski običaj vezivanja stopala šokira iz dva razloga. Prvi podrazumeva suludu “hrabrost” da se uopšte pristane na tako visok stepen sakaćenja tela zarad lepote i statusa. Drugi govori o muškoj drskosti da se tako nešto uopšte i zatraži. No, danas smo svedoci baš toga. Kriterijume lepote treba zadovoljiti po svaku cenu, pa makar ta cena bila i cena smežuranih grudi ili smežuranih stopala. I dok je Hans Christian Andersen pisao o Maloj Sireni, koja u ime ljubavi, u zamenu za svoj glas, umesto peraja dobija ljudska stopala, koja sa svakim korakom bole i krvare kao da hodaju po oštrim noževima, nije ni mogao da pretpostavi da je kineska konkubina s ponosom nosila izvezene cipele izvrnutog vrha; nije ni mogao da pretpostavi da je neko živeo njegove reči?

When the Little Mermaid finally stands face to face with her beloved prince, her new feet, which she has traded with her lovely voice, bleed. The prince does not notice it, and she does not complain.

Hans Christian Andersen,
“The Little Mermaid”

¹⁰¹ Wang Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, New York, 2000, p. 37.

LITERATURA

Knjige

Wnag Ping, *Aching for Beauty: Footbinding in China*, Anchor Books, A Division of Random House, Inc., New York, 2000.

Beverly Jackson, *Splendid Slippers: A thousand Years of an Erotic Tradition*, Berkeley, California, 1997.

Dorothy Ko, *Every Step a Lotus: Shoes for bound Feet*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – London, 2001.

Fang Hong, *Footbinding, Feminism and Freedom: The Liberation of Women's Bodies in Modern China*, Frank Cass, London, Portland, Or., 1997.

Lin Yutang, *My Country and My People*, The John Day Company, New York, 1939, pp. 137-171.

Patricia Buckley Ebrey, *Marriage and Inequality in Chinese Society*, University of California Press, Berkeley – Los Angeles – Oxford, 1991.

Barbara Bennett Peterson, *Notable Women of China: Shang Dynasty to the Early Twentieth Century*, M. E. Sharpe, Armonk – New York – London, 2000.

Women Writers of Traditional China: An Anthology of Poetry and Criticism, editors: Kang – i Sun Chang, Huan Saussy, Stanford University Press, Stanford, California, 1999.

Sherry J. Mou, *Presence and Presentation, Women in the Chinese Literati Tradition*, St. Martin's Press, New York, 1998.

Sue Gronewold, *Beautiful Merchandise: Prostitution in China (1860-1936)*, Harrington Park Press, New York – London, 1982.

Deajn D. Marković, Radosav Pušić, *Erotika u kineskoj umetnosti*, IP "Beograd", Beograd, 1992. g.

Sources of Chinese Tradition volume I, New York – London, 1960.

Marcel Granet, *The Religion of the Chinese People*, Harper & Row Publishers, New York – Evanston – San Francisco, 1975.

R. H. Van Gulik, *Sexual Life in Ancient China*, Leiden, E. J. Brill, 1974, pp. 212 – 222.

Feng Jicai, *San cun jin lian*, Sichuan, 1986.

Charlotte Furth, *A Flourishing Yin: Gender in China's medical history, 960.-1665.*, University of California Press, Berkley and Los Angeles, California, 1999.

VLADANA VELIČKOVIĆ

Naomi Wolf, *The Beauty Myth: How Images of Beauty Are Used Against Women*, 1990.

Linda O'Keeffe, *Shoes: A Celebration of Pumps, Sandals, Slippers & More*, 1997.

Časopisi

Radosav Pušić, *Žena – "druga polovina neba"*, Zabavni magazin, br. 5, str. 40–41, 1996.

Rihard Vilhelm, *Kineska shvatanja smrti*, Kulture istoka, br. 15, str. 9-12.

INTERNET IZVORI

Web sajtovi o vezivanju stopala:

<http://www.mtholyoke.edu/offices/comm/press/releases/binding.shtml>

<http://www.fgmnetwork.org/articles/mackie1998.html>

<http://www.silcom.com/~bevjack>

<http://www.amonline.net.au/bodyart/shaping.htm>

<http://www.amonline.net.au/bodyart/shaping/footbinding.htm>

http://www.northwestern.edu/univ-relations/media/news-releases/*archives96-97/*events/foot.html

<http://iupjournals.org/jwh/jwh8-4.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/sexy.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/fetish.html>

<http://www.curtin.edu.au/curtin/dept/physio/podiatry/falanga.html>

<http://library.thinkquest.org/J0111742/footbinding.htm>

http://www.asis.com/sfhs/women/foot_binding.html

<http://www.beautyworlds.com/chinesefootbinding.htm>

<http://www-ec.njit.edu/~jkc1763/fb.htm>

<http://www.dynastyantiques.com/2BoundFootShoes.html>

<http://www.2heels.com/b.html>

<http://www.ralphmag.org/footbindH.html>

<http://www.towson.edu/~loiselle/foot.html>

<http://www.giantrobot.com/issues/issue07/foot/footmain.html>

VLADANA VELIČKOVIĆ

<http://academic.brooklyn.cuny.edu/core9/phalsall/studpages/vento.html>
http://www.ucsf.edu/daybreak/1997/11/1104_foot.htm
<http://www.sfmuseum.org/chin/foot.html>
<http://www.parissimo.com/pages/piedgb.htm>
<http://starbulletin.com/98/03/10/features/story1.html>
http://askeric.org/cgi-bin/printlessons.cgi/Virtual/Lessons/Social_Studies/Anthropology/ANT0201.html
<http://ericir.syr.edu/Projects/CHCP/foot.html>
<http://www.kowloontraders.com/jan98.html>
<http://www.csuchico.edu/~cheinz/syllabi/fall99/linzey/what.html>
<http://www.wlu.ca/~wwwws/faculty/mtoye/100b/classbook/shelton.html>
http://www.urbanmozaik.com/2002.march.issue/mar02_fea_footbinding.html

Ostali web sajтови

http://www.personal.psu.edu/faculty/g/j/gjs4/PM-China/ch11_main.htm
<http://academic.brooklyn.cuny.edu/core9/phalsall/texts/banzhao.html>
<http://www.kahealani.com/prostitution.html>
<http://www.chiroweb.com/archives/15/07/14.html>
<http://www.geocities.com/mingvandenbergh/concubinage.html>
<http://www.china.org.cn/e-white/chinesewoman/11-2.htm>
<http://www.world-sex-records.com/sex-247.htm>
<http://www.regenttour.com/chinaplanner/sha/sha-sights-sex.htm>
<http://www.bigeye.com/sexeducation/ancientchina.html>
<http://alternativemarketplace.com/cgi-bin/editor/print.pl?article=92>
http://www.garynull.com/Documents/Continuum/SenseSensualityTaoismSex_Health.htm
http://www.innerself.com/Magazine/Sex_Talk/Sex_Taoist_Style.htm
<http://acc6.its.brooklyn.cuny.edu/~phalsall/texts/yinyang.htm>